

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Ústav pedagogiky a sociálních studií

ANDREA ŠIBOROVÁ

III. ročník – prezenční studium

Obor: pedagogické asistentství

DRUHY A PŘÍČINY SOCIÁLNÍCH DEVIACÍ

Bakalářská práce

Vedoucí: Mgr. Tomáš Kadlec

OLOMOUC 2011

Děkuji Mgr. Tomáši Kadlecovi za odborné vedení závěrečné práce, za jeho rady, věcné připomínky, pomoc a ochotu.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedené literatury.

V Olomouci dne 31. 3. 2011

.....
(Andrea Šiborová)

Obsah

Úvod.....	6
1. Pojmy.....	7
2. Sociální deviace	8
2.1 Stručná historie zkoumání sociální deviace	10
3. Sociologické koncepce sociální deviace.....	11
3.1 Normativní přístup.....	11
3.2 Relativistický přístup.....	11
4. Teorie příčin sociální deviace	12
4.1 Biologické teorie	13
4.2 Psychologické teorie.....	15
4.3 Některé sociologické teorie	18
4.3.1 Strukturální teorie	18
4.3.2 Subkulturní teorie	21
4.3.3 Konfliktové teorie	21
4.3.4 Teorie sociální kontroly	22
4.3.5 Interakcionistická teorie.....	24
4.3.6 Situační teorie	25
4.3.7 Interdisciplinární teorie.....	26
5. Druhy sociálních deviací	27
5.1 Suicidální jednání	27
5.1.1 Sebevraždnost	27
5.1.2 Sebepoškozování	28
5.2 Kriminalita a delikvence.....	29
5.2.1 Vandalismus.....	29
5.2.2 Krádeže	29
5.2.3 Záškoláctví.....	30
5.2.4 Útěky.....	30
5.3 Agresivita a násilí	30
5.3.1 Syndrom CAN (z angličtiny Child Abuse and Neglect).....	32
5.3.2 Násilí na ženách	32
5.3.3 Násilí na mužích	33
5.3.4 Násilí na seniorech.....	33
5.3.5 Šikana.....	33
5.4 Závislosti	35
5.4.1 Alkoholismus	35

5.4.2 Drogy	36
5.5 Jiné patologické závislosti	38
5.5.1 Mentální anorexie a mentální bulimie	38
5.5.2 Počítače, internet.....	39
5.5.3 Workoholismus	39
5.5.4 Gamblerství.....	39
5.5.5 Pyromanie	41
5.5.6 Kleptomanie.....	41
5.5.7 Patologické nakupování.....	42
5.5.8 Závislost na sexu.....	42
5.6 Sexuální deviace.....	42
5.6.1 Voyeurismus	42
5.6.2 Exhibicionismus.....	43
5.6.3 Pedofilie	43
5.6.4 Patologická sexuální agresivita.....	43
5.6.5 Prostituce	44
5.7 Sekty.....	44
6. Prevence.....	46
Závěr	47
Seznam literatury	48
Seznam příloh.....	52

Úvod

Sociální deviace jsou aktuálním problémem společnosti. V centru pozornosti se objevují stále častěji a to nejenom v rámci základních či středních škol. Toto téma jsem si vybrala proto, že mě zajímá a myslím si, že není zcela zbytečné, jestliže se o něm hodně hovoří a upozorňuje se na něj.

Má práce je rozdělena na šest kapitol, z čehož první kapitola je věnována pojmům spojených se sociálními deviacemi. V druhé kapitole se zaměřuji na sociální deviace jako takové, kde se snažím objasnit, co to vlastně deviace jsou. Je tu také základní dělení deviací. V kapitole 3, která je věnována sociologickým koncepcím, jsou uvedeny dva základní přístupy k deviacím, normativní a relativistické paradigma, jejichž hlavní myšlenky jsem se pokusila stručně uvést. V mé práci jsou ale nejdůležitější kapitoly 4 a 5, kde jsou uvedeny právě příčiny a druhy sociálních deviací, na které je má práce zaměřena. Tyto dvě kapitoly jsou značně obsáhlé, přestože jsem se v nich snažila uvést jen to nejdůležitější. Některé druhy sociálně patologických jevů zahrnují nespočetně mnoho podruhů, které kdyby byly všechny uvedeny, bylo by to daleko nad rámec bakalářské i diplomové práce, z tohoto důvodu jsou uvedeny pouze některé případy určitých deviací. V poslední kapitole se pouze okrajově věnuji prevenci, jelikož tato práce je, jak je výše poznamenáno, věnována převážně druhům a příčinám sociálních deviací.

Hlavním cílem mé práce je formulace mnou vybraných negativních sociálních deviací, u kterých se domnívám, že patří mezi nejčastější. Dále práce směřuje k objasnění některých možných příčin deviantního jednání. Jelikož jsou sociální deviace problémem, kterým se zabývá převážně sociologie, považuji za důležité věnovat se v mé práci převážně příčinám sociologického charakteru. Přesto se tu objevují, ačkoliv ne v takovém rozsahu, i příčiny biologické a psychologické. Důležitým bodem mé práce je také charakteristika významných pojmů souvisejících s deviacemi.

V závěru práce jsou uvedeny některé statistické údaje k tomuto tématu.

1. Pojmy

Sociální – termín, který má více významů, např. charitativní, týkající se společnosti, soucítící, prospěšný společnosti, společensky hromadný, atd. Termín používaný jak v hovorové, tak v odborné literatuře a mluvě. Podle E. Durkheima se jedná o takové „*druhy jednání, myšlení a cítění existující mimo jedince a nadané utlačivou silou, kterou mu vnucují. Následkem toho nemohou být zaměňovány s jevy biologickými, poněvadž spočívají v představách a činech, ani s jevy psychickými, které existují jen ve vědomí individuálním*“¹.

Sociální deviace – představuje odchylku od jednání, které je v souladu se sociálními normami, které jsou platné v rámci určité společnosti. Deviace je tedy chování, které daná společnost již netoleruje a nesouhlasí s ním.

Norma – jakési pravidlo, které je v určitém sociálním útvaru považované za závazné a společností také vynutitelné pomocí sankcí. Rozlišujeme normy estetické, etické, technické, statistické, ideální, funkcionální, psychologické, sociální a jiné podle oblasti, která je hodnocena.

Sankce – pojem sankce označuje veškeré prostředky, kterými se posiluje sociální norma. Mohou to být jak tresty, tak také odměny (v případě pozitivní sankce). Může se jednat o sankce buď formální, které souvisí s právním systémem, nebo o sankce neformální, které souvisí např. s opovržením společností, atp.

Sociální kontrola – tento pojem značí veškeré prostředky, kterými je možné společnost chránit před narušením jejího fungování. Mohou být uskutečňovány jak např. policií (formální způsob sociální kontroly), tak i veřejností (neformální způsob sociální kontroly). Sociální kontrola může být vnitřní a vnější.

- vnitřní – důsledek dobré socializace, jedinec si sám uvědomuje, co je správné a co ne
- vnější – uskutečňována okolím jedince²

¹ GEIST, B. *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing, 1992. s. 410.

² GEIST, B. *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing, 1992. s. 61 – 412.

2. Sociální deviace

V každé společnosti existuje sociální řád, který je tvořen normami, které určují, jak se člověk má chovat. Tyto normy jsou pro všechny příslušníky skupiny platné, jsou důležité pro udržení pořádku a každý by je měl znát. Určují, co je zakázané, přikázané nebo dovolené a vytváří tak pocit bezpečí a jistoty. Existuje ale také možnost porušit normy, kdyby neexistovala, nebylo by stanovení norem nutné. Takovéto chování, kdy je porušena norma, se nazývá deviace neboli odchylka od standardního chování.

Normativní systémy sociálního řádu vytváří jistou strukturu. Porušení norem jednoho systému (např. estetické normy) však nemusí být tak závažné jako porušení norem systému jiného (např. právní normy). Ovšem i v rámci jednoho normativního systému existuje jakási stupňovitost, která se týká závažnosti různých přestupků. Nejdůležitější z normativních systémů je právo, které má závazný a vynutitelný charakter pro každého. Udává možnosti, jak se chovat, abychom byli v normě. S právem souvisí také morálka, obyčej, ale také náboženské, politické a estetické normy.

Otázkou ovšem je, co vše je možné považovat za deviantní. Pro někoho to může být porušení náboženského desatera při jednání, které je s ním v rozporu, pro jiného to bude porušení trestněprávních norem, atd. Oproti případům určitého deviantního chování je tedy vcelku složité vyjmenovat obecné vlastnosti či charakteristiky, které by přímo vystihly, co je a co není již deviantní chování. Rozhodující vliv tedy mají sociální činitelé, kteří tvoří představy o tom, jaké chování je v normě a co je považováno za deviantní.³

Sociální deviace můžeme rozdělit na určité typy. První rozdělení je na **pozitivní** deviace a **negativní**. Přičemž jako pozitivní se označuje dodržování norem až do krajností, např. striktní abstinentsví. Každá odchylka od normy je však sankcionována, tedy trestána.⁴

³ KOMENDA, A. *Sociální deviace: historická východiska a základní teoretické přístupy*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1999. s. 28 – 49.

⁴ HRČKA, M. *Sociální deviace*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. s. 14.

Dále je možné členit deviace na:

- **primární** – jedinec poruší normu na základě nějakého podnětu
- **sekundární** – jedinec je společností označen jako deviant

Deviace také můžeme dělit na:

- **deviace zištné** – cílem je něco získat, může se jednat o krádeže například
- **deviace agresivní** – jsou to určité útoky vyvolané nepřátelstvím či nenávistí
- **deviace pasivní** – jedinec neplní své povinnosti a nezajímá se o ně⁵

U každé sociální deviace nacházíme subjekt, objekt, obsah, cíle a důsledky. Za subjekt bývá označována skupina či jednotlivci, kteří porušují normy. Tito jedinci se orientují na určitou oblast společenského života nebo také na jedince či menšiny, atd. a to je označováno za objekt deviantního chování. Nebo naopak objektem nemusí být nic a nikdo, kdy subjekt koná osamoceně a nikoho tím neohrožuje či nepoškozuje. Samotné deviantní chování, které nese známky fyzické, psychické či sociální, je pak označováno za obsah. Jestliže mluvíme o dosažení cíle deviace, hovoříme o uspokojení potřeby, což je také důsledkem deviace.

Podle Hrčky má sociální deviace tyto komponenty: deviantní motiv, deviantní projev či chování, interpretace (označení) projevu (chování) jako deviantního, regulační opatření ze strany okolí a vliv regulačního opatření na další chování jedince. Všechny tyto komponenty ale nemusí být u určité deviace rozpoznány, některé mohou chybět. V rámci vlastností sociální deviace rozeznáváme, jak již bylo zmíněno výše, závažnost deviace, s tím souvisí také relativnost deviace, kdy některé typy chování jsou hodnoceny jiným způsobem v cizí společnosti než v naší, mají odlišný význam a liší se např. také v čase. Dále viditelnost deviace (neboli identifikovatelnost), tedy na kolik procent lze v určité společnosti dané deviantní chování rozpoznat, některé případy nejsou viditelné. Další vlastností je normálnost deviace, kdy je toto chování v některých společenských skupinách bráno jako normální, zatímco jinde ne. Vlastnost zvaná funkčnost deviace znamená,

⁵ SKOPALOVÁ, J. *Vybrané kapitoly ze sociálních deviací*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2000. s. 7 – 8.

že ve společnosti plní jisté funkce. Účastníci deviantního chování prochází v průběhu určitým vývojem, tuto vlastnost označujeme jako dynamika.⁶

2.1 Stručná historie zkoumání sociální deviace

První výzkumy týkající se sociálních deviací můžeme hledat v 16. a 17. století. Zabývali se jimi Baruch Spinoza, René Descartes nebo G. W. Leibnitz. Ovšem až Ch. de Montesquieu, F. M. Voltair, D. Diderot nebo J. J. Rousseau s příchodem osvícenství v 18. století⁷ se pokouší o vědecké a racionální vysvětlení světa. Přišli s tvrzením, že veškeré jednání člověka vychází z jeho svobodné vůle, nikoliv vlivem nadpřirozených sil a vytvořili tak nový náhled na trestný čin. Na deviantní jednání se tedy pohlíží jako na jednání, které si člověk volí svobodně a tato volba je podmíněna vnějšími podmínkami a také trestněprávními normami, které jsou vynutitelné společností. Nastává tak potřeba trestní reformy, která by spravedlivě hodnotila trestné činy a umožňovala třídění vězňů podle závažnosti jejich provinění. Tak vznikla jakási detenční správa, byl přijat trestní kodex a začalo se na zločince a duševně nemocné pohlížet jiným způsobem.

U nás a na Slovensku nebyla dlouhou dobu jednotná koncepce tohoto myšlení. První významnou práci představovala teprve až T. G. Masarykova kniha *Sebevražda hromadným jevem společenským*, která byla přeložena do češtiny až v roce 1926. Tato kniha poprvé u nás pojednává o kriminalitě a deviaci.⁸

⁶ HRČKA, M. *Sociální deviace*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. s. 11 – 21.

⁷ Teprve až v době osvícenství začaly mít názory filosofů jistý vliv na trestní zákonodárství viz KOMENDA, A. *Sociální deviace: historická východiska a základní teoretické přístupy*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1999. s. 55.

⁸ KOMENDA, A. *Sociální deviace: historická východiska a základní teoretické přístupy*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1999. s. 55 – 73.

3. Sociologické koncepty sociální deviace

3.1 Normativní přístup

Normativní přístup neboli také objektivistické paradigma je historicky starší. Tato koncepce je založena na sociálních normách, které jsou pro společnost nutné, jednoznačné, nadčasové a závazné a jen díky nim může tato společnost existovat. V tomto případě je to označeno za objektivní deviaci, jelikož je přesně vymezeno, co je deviantní. Aby takovéto chování bylo skutečně deviantní, musí se na území opakovat v určitém časovém období, musí být hromadné (to znamená, že není vykonáváno pouze jedním člověkem). Také toto chování musí být pro společnost určitým způsobem závažné. Dále tu musí také existovat podobnost příčin určitého chování, aby bylo možné ho nějakým způsobem charakterizovat. Člověk má odpovědnost za to, aby společnost fungovala, pokud narušuje normy touto společností vytvořené, pak se stává nebezpečným a tedy deviantním.

3.2 Relativistický přístup

Tento přístup je také nazýván jako interpretativní paradigma. Je to vcelku nová koncepce objevující se až v posledních padesáti letech. Podle tohoto přístupu jsou jedinci od sebe navzájem odlišní a není možné stanovit obecně platnou normu, která by se dále nevyvíjela, protože lidé se také vlivem ostatních či vlivem prostředí vyvíjejí. Díky tomuto vývoji společnosti nelze říci, co je deviantní a co je normální, protože lidé se mění a jejich názory časem také.⁹ Důležitou roli sehrává i situace, ve které se jedinec nachází. V určitých situacích je dané chování považováno za normální, v jiných jako deviantní. Tento pohled ovšem neříká, že norma není potřebná. Norma je zde také důležitá, ale je třeba ji neustále přetvářet podle toho, jak se lidé chovají a mění v různých dynamických procesech. Je tedy potřeba, aby stejně jak se vyvíjí společnost, tak se i vyvíjely normy, které by určovaly chování lidí a vymezovaly deviantní jednání a chování, které je v normě.¹⁰

⁹ MUNKOVÁ, G. *Sociální deviace: (přehled sociologických teorií)*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2001. s. 13 – 15.

¹⁰ KOMENDA, A. *Sociální deviace: historická východiska a základní teoretické přístupy*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1999. s. 13 – 20.

4. Teorie příčin sociální deviace

Vývoj sociologických teorií sociální deviace je možné počítat od konce minulého století. Odborníci se nemohou shodnout, kdo způsobil zrod sociologie deviace. Někdy je počátek připisován francouzskému sociologovi Durkheimovi a jeho dílu *Pravidla sociologické metody*. Kořeny ale také můžeme hledat u Chicagské školy. Důležitá ovšem byla i myšlenka Herberta Spencera, což byl britský sociolog, který uvažoval o souvislostech mezi vývojem společnosti a vývojem biologického organismu. Na jeho ideu navázala poté velká část amerických sociologů, pro které se tato myšlenka stala inspirací. Nebylo to ale to jediné, co je ovlivnilo.

Velký vliv měla i současná situace, kdy do Ameriky přicházela spousta imigrantů, většinou z jižní a východní Evropy. Tito lidé byli obvykle odlišní, vyznávali jiné náboženství, měli jiné zvyky a mravy, a proto se stali zdrojem obav, že ohrozí fungování společnosti v Americe. Velká část imigrantů byla často označována jako kriminálníci, alkoholici, šířitelé pohlavních chorob, atd. Těmito problémy se právě měla zabývat sociologie, která se snažila o zlepšení života, společnosti. Na základě Spencerovi myšlenky se hledali metody, jak odstranit tyto problémy neboli sociální choroby. Domnívalo se, že důsledkem šíření sociální choroby jsou jedinci, kteří nejsou dostatečně odolní. Hlavními představiteli myšlenky slabých jedinců byli E. A. Ross a A. Small. Podle nich je základ deviantního chování v lidské psychice, v potřebách nebo zájmech člověka. Ross se dále zabývá záměrnými vlivy (např. existence sociální kontroly) a nezáměrnými vlivy (např. móda, názory lidí) prostředí na jedince.

Zpočátku byli deviantní jedinci nazýváni hanlivými názvy, teprve až později se objevuje snaha o nahrazení těchto označení názvy z jiných vědních disciplín.¹¹

V souvislosti se sociálními deviacemi je rozlišováno několik příčin, teorií jejich vzniku. Zpočátku bylo poukazováno spíše na jeden faktor vedoucí k deviaci, teprve až koncem 20. století se objevují názory o mnohofaktorovém předpokladu

¹¹ MUNKOVÁ, G. *Sociální deviace: (přehled sociologických teorií)*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2001. s. 18 – 20.

deviantního konání. Obecně tyto teorie mohou být rozděleny na biologické, psychologické a sociologické.¹²

4.1 Biologické teorie

Podle tohoto přístupu vychází deviantní chování ze člověka samotného. Ostatní vlivy jsou zanedbatelné. Upozorňuje na evoluci a genetiku. Snaží se definovat jedince, kteří mají k deviaci dispozice a tyto dispozice také formuluje, proto je tato teorie nazývána jako predispoziční.¹³

V dobách antického Řecka a Říma se vycházelo z toho, že veškeré takovéto deviantní chování je způsobeno nerovnováhou tekutin v těle, a proto se těmto lidem podávala projímadla, pouštělo se jim žilou, apod. V období renesance dochází k transformaci smýšlení o sociálních deviacích, kdy americký lékař Benjamin Rush pokládal deviace za nemoc, a tudíž by se jedinci vykazující deviantní chování měli nechat léčit, ne být vězněni a trestáni. Dochází také ke studiu souvislostí mezi stavbou těla a lidské povahy, vznikají tak obory metoposkopie, fyziognomie a frenologie, které se zaměřují na obličej a hlavu jako takovou a snaží se podle jejich tvaru vyzkoumat, zjistit charakter osobnosti. Toto myšlení je typické pro pozitivistickou kriminologii a její představitele – Cesare Lombrosso, Enrico Ferri a Raffaele Garofalo.

Lombrosso byl lékař, který tvrdil, že ve společnosti se nacházejí tzv. „rození zločinci“. Zabýval se studiem vězňů a formuloval myšlenku, že u lidí, kteří mají ke kriminálnímu jednání predispozice, se objevují určitá fyzická stigmata, jako jsou např. asymetrie obličeje a tito lidé jsou také charakterističtí atavizmy¹⁴. Tyto dva znaky se podle něj velice často u vězňů objevovaly. Později připustil, že existují i jiné typy zločinců než jen rozených, např. jedinci páchající zločin na základě emocí.

¹² HRONCOVÁ, J., KRAUS, B. a kol. *Sociální patologie*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové, 2007. s. 9 – 14.

¹³ KOMENDA, A. *Sociální deviace: historická východiska a základní teoretické přístupy*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1999. s. 79.

¹⁴ atavizmus – náhodné objevení se znaku vývojově nižšího organismu u organismu vyššího (BARTÁK, M., RYCHLÁ, R., VEBROVÁ, J. a kol. *Nový slovník cizích slov pro 21. století*. 1. vyd. Praha: Plot, 2008. s. 43.)

Podle Lombrossa tedy tělesný vzhled a chování jedince spolu souvisí. Jeho teorie ale nebyla potvrzena a byl kritizován, např. za špatné metody zkoumání.

Multifaktoriální teorie deviace, mezi jejíž první zastánce patří Ferri, pojednává o více faktorech než jen tělesném vzhledu, které mají vliv na deviantní chování. Ferri stejně jako Lombroso zastává názor, že ve společnosti existují také rození kriminálníci. Kromě toho se ale podle Ferriho ve společnosti vyskytují zločinci pomatení, habituální, příležitostní a emocionální.

Garofalo nebyl výjimkou a také tvrdil, že defekty lidského vzhledu mají značný vliv na kriminální chování. Ovšem důležitý je dle něj také psychologický předpoklad.

Později se objevuje myšlenka spojitosti mezi inteligenčním kvocientem a deviantním jednáním, jejím zastáncem byl Goddard. Podle něj člověk s nižším IQ má větší sklony k deviantnímu jednání. Tyto výzkumy ale byly většinou prováděny na věznicích a v psychiatrických léčebnách, kde se nacházeli jedinci s nižším vzděláním, proto takovéto výsledky.

Na charakter, chování a tělesnou stavbu člověka se zaměřily výzkumy v první polovině 20. století. Mezi zastánce této myšlenky patřil Sheldon, který dělil jedince do tří skupin. První skupinou byli jedinci ektomorfní s cerebrotonií. Tito se vyznačují tím, že jsou plaší, úzkostní, těžko předvídatelní, přecitlivělí a uzavření. Další skupinou jsou lidé mezomorfní se somatotonií, kteří jsou naopak otevření, energičtí, soutěživí až agresivní, dominantní. Tento typ podle Sheldona může mít sklony k deviantnímu jednání. Ale také nemusí. Záleží na inteligenci jedinců a schopnosti sociální kontroly. Pak mohou být tito lidé ve společnosti i úspěšní. Třetí a poslední skupinou jsou lidé endomorfní s vicerotonií. Tito lidé jsou klidní, příjemní, mají rádi konfort a společnost. Sheldonovy poznatky ale byly nedostatečné. Pracoval pouze s fotografiemi a výsledky nezpracovával statisticky dostatečně. Nebyl ovšem sám, kdo toto stanovisko k deviantnímu chování zastával. Problémem ale bylo, jakou tedy mají konstituci lidé nedevariantní, pokud mají všechny tři typy lidí tendence k nějaké deviaci. Tato teorie se tedy také ukázala jako nevěrohodná. Na druhou stranu je pravdou, že chování lidí ovlivňují faktory, jako je tělesný vzhled nebo to, jestli jsou černé barvy pleti, atd. Přístup okolí k jedinci má velký vliv na jeho

sebehodnocení a sociální chování. Mezomorfní lidé mají předpoklady pro to být devianty, protože jsou to jedinci silní, dominantní a aktivní.

Tato teorie byla kritizována pro nedostatek důkazů, také nebrala na vědomí i jiné faktory, které mohou mít vliv na deviantní jednání, výzkumy byly prováděny pouze na institucionalizované populaci a už se neprováděly kontrolní výzkumy i u jiných skupin. Dále se tato teorie zabývá pouze některými deviacemi, jako je např. kriminalita.¹⁵

Studium biologických příčin deviantního chování se také zabývalo možnými souvislostmi s genetikou. Tento výzkum nabral na oblibě v průběhu 1. poloviny 20. století. A je fakt, že určitá tělesná odchylka vlivem genů může u jedince vyvolávat projevy deviantního jednání, protože je okolím stigmatizován, což může vést k jeho vyloučení ze společnosti, společenských interakcí a zařazení do deviantních skupin.¹⁶

Biologické teorie nevysvětlují zcela přesně příčiny deviací. Ale nelze je přehlížet úplně. Je třeba na ně pohlížet jako na součást určitého komplexu působení na jedince. Tedy na jeden z mnoha faktorů, který jedince při jeho chování ovlivňuje.

4.2 Psychologické teorie

Tyto teorie se zabývají vlastnostmi jedince. Jsou to (stejně jako biologické teorie) teorie predispoziční. Snaží se zjistit určité znaky, které jsou společné jedincům jednajícím deviantně, při zkoumání jejich vlastností.¹⁷

Mezi základní psychologické teorie patří teorie psychoanalytické navazující na koncepci Sigmunda Freuda, podle kterých deviantní jednání souvisí se zkušenostmi z raného dětství. Podle této teorie mají na deviantní chování člověka vliv nevyřešené problémy v dětství, např. může souviset s emoční deprivací nebo s nenaplněnou potřebou jistoty a bezpečí, atd.¹⁸ Jedinec si potom v dospělosti snaží kompenzovat nedostatky z dětství, také se u něj může projevit deviantní chování

¹⁵ HRČKA, M. *Sociální deviace*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. s. 153 – 162.

¹⁶ KOMENDA, A. *Sociální deviace: historická východiska a základní teoretické přístupy*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1999. s. 91 – 95.

¹⁷ HRČKA, M. *Sociální deviace*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. s. 162 – 163.

¹⁸ MÜHLPACHR, P. *Sociální patologie*. In HRONCOVÁ, J., KRAUS, B. a kol. *Sociální patologie*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové, 2007. s. 16 - 18.

ve vztahu k osobám, např. k lidem připomínajícím mu jeho vychovatele. Důležitý je zde tedy hlavně pozitivní vztah dítěte s rodiči, jinak mohou nastat poruchy osobnosti. Tato teorie se zabývala převážně duševními poruchami, pro které se snažila přinést různé metody léčení. Stavěla na tom, že základem pro deviantní jednání jsou osoby nedostatečně vyzrálé, a to jak pro duševní poruchy, tak i pro jiné typy deviantního jednání, např. sebevražedné chování.

Tato teorie je často kritizována za to, že na člověka působí i jiní lidé než jen rodiče, a to např. spolužáci ve škole. A tedy člověk nemůže být ovlivněn pouze rodiči, protože se v průběhu života setkává se spoustou lidí a jeho socializace probíhá celý život. V tomto smyslu je význam zkušeností z dětství zřejmě trochu přeceňován.

Psychoanalytická teorie také zastává názor, že člověk je výrazně ovlivněn pudy, ale ten je oponenty této teorie také vytýkán. Podle odpůrců je lidské chování určováno společenskými vlivy a kulturními podmínkami. Dále je popírána tzv. uniformita vlastností lidí, protože lidské vlastnosti a jejich chování jsou značně variabilní. Také v této teorii není propracována myšlenka toho, co je normální. Nevysvětluje, jaké chování je přesně třeba, aby se jedinec vyvíjel správně. Je zaměřena spíše na patologii. Některé termíny jsou v psychoanalytické teorii nepřesné a je na ně nahlíženo ze široka, teorie není ověřena empirickým zkoumáním a neexistují tu hypotézy, které by se daly testovat. Není tu také rozlišeno, které deviantní chování je způsobeno duševním onemocněním, a které není. Tato teorie pochází z konce 19. století a je tedy značně zastaralá a její metody či myšlenky nelze uplatňovat i v současné době v této její staré a nezměněné podobě.

Další teorií je teorie frustrace – agrese, která předpokládá, že frustrace vede k agresi. Tato agrese se může projevovat uvnitř osoby, kdy má jedinec špatné pocity nebo člověk může tuto agresi vyjádřit navenek, a to vůči tomu, co nebo kdo ho frustruje nebo vůči něčemu (nebo někomu), co mu nahradí původce frustrace. Zde se potom může jednat i o vraždu, kdy agrese vyvrcholí. Nejpříjemnějším způsobem k jakémusi „vybití“ agrese je sublimace. Tato teorie je ovšem také značně nepřesná, protože ne vždy musí být následkem frustrace agrese. Také nerozvádí souvislosti mezi frustracemi a deviacemi.¹⁹

¹⁹ HRČKA, M. *Sociální deviace*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. s. 163 – 174.

Mezi další psychologické teorie je také zařazena behaviorální teorie sociální deviace a sociálního učení. Zastáncem této teorie je H. J. Eysenck, podle něhož se lidé chovají a jednají podle svého svědomí, které bylo utvořeno v průběhu socializace jedince. Člověk tak tedy ví, co je správné, dobré díky odměnám, které jsou mu za jeho jednání uděleny anebo naopak ví, co správné není za pomoci trestů, které následují za některý jeho počin. Jednání člověka tedy směřuje k tomu, aby odměn bylo co nejvíce a trestů co nejméně. Eysenck dále rozděluje jednotlivce na emocionálně stabilní a nestabilní extraverty a na emocionálně stabilní a nestabilní introverty, přičemž extraverti mají dle něj větší tendence stát se devianty, protože nejsou tak přizpůsobiví sociálním normám jako introverti. Dále se Eysenck zaměřuje na zkoumání lidí podle psychotocizmu, neuroticizmu a faktoru inteligence. Podle něj se deviace vyskytují u těch jedinců, kteří vykazují známky neuroticizmu, psychotocizmu a vysoké extraverze. Problémem deviantního jednání u mladých lidí je také to, že nejsou za své první činy trestáni a tím nabudou dojmu, že takovéto chování je přípustné, když za ně nenásleduje žádný trest.²⁰

Eysenck bývá často kritizován za to, že dospělí jedinci už jednají na základě svého úsudku a ne dle rozkazu rodičů a tento jeho redukcionismus se neshoduje s názory jiných odborníků. Další vlnu kritiky vyvolává jeho spojení kriminality s extraverzí, které není zcela přesné.

Teorii o tom, že deviace souvisí s nízkým sebevědomím jedince, zastával Kaplan. Ten tvrdil, že jedinec uvnitř deviantní skupiny dosahuje svým chováním ocenění a plní si tak své cíle. Někteří ovšem tuto teorii zpochybňují, protože podle nich jsou naopak jedinci s nízkým hodnocením sebe sama více přizpůsobiví sociálním normám než jedinci se sebehodnocením vysokým.

Tyto psychologické teorie se neseťkávají se souhlasem všech, protože se dívají na deviantní chování pouze z hlediska osobnosti jedince a neberou v úvahu jiné faktory působící na něj.

²⁰ KOMENDA, A. *Sociální deviace: historická východiska a základní teoretické přístupy*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1999. s. 111 – 143.

4. 3 Některé sociologické teorie

4.3.1 Strukturální teorie

Představitelem této teorie je E. Durkheim, který tvrdí, že sociální jevy působí na společnost, ale člověk si je neuvědomuje, jelikož existují mimo jeho vnímání. Jedinec je tak zcela podřízen těmto jevům, které ho ovlivňují a ovlivňují i jeho chování. Jeho přání jsou tak omezena vlastnostmi sociální struktury, která na něj působí svými normami. Kriminální chování podle Durkheima je sice považováno za závažné porušení norem společnosti a tedy i vědomí jednotlivců, ale na druhou stranu ho považuje za nezbytné. Jinak by i drobná provinění vůči normám představovala pro společnost závažný problém. A pokud by se kriminální jednání v různých společnostech nevyskytovala, nebyla by daná společnost normální, jelikož ve všech společenstvích se vyskytují devianti. Jde jen o to sledovat, zda počet deviantních jednání neúměrně narůstá či naopak klesá.

Vnímání deviantního chování je zcela podřízeno kolektivnímu vědomí. To by mělo být přiměřené, ani příliš silné, ani příliš slabé. Kolektivní vědomí souvisí podle Durkheima s dělbou prací. Tam, kde je tradiční dělba práce, je velice silné kolektivní vědomí, to způsobuje, že výskyt deviantního chování není tak velký. Naopak v moderních společnostech se vyskytuje více deviantních jedinců, protože kolektivní vědomí je spíše slabší, vede k anomii, kdy se význam norem z hlediska chápání lidí různí. Každý si je vykládá po svém. Jde ale pouze o oslabení norem na určitý čas, nikoliv úplné vymizení. Řešením by podle něj bylo spontánní dělení práce, tedy dělba práce podle schopností člověka za souladu s jeho sociální rolí. Tato dělba by nesměla být nátlaková. V opačném případě se mohou objevit některé deviace, a to: funkcionální rebelie a sociální deviace, které reagují na nátlakovou dělbu práce a biologicko-psychologické deviace, které se mohou vyskytovat jak při spontánní, tak při nátlakové dělbě práce. Deviace podle něj vznikají tedy buď nátlakovou dělbou práce, nebo biologickými a psychickými defekty člověka.

Durkheim se ale hlavně zaměřoval na problematiku sebevražd, které rozdělil do několika typů (viz níže).

Dalším typem strukturální teorie deviace je teorie sociální dezorganizace spojována s Chicagskou školou.²¹ Chicagská škola vznikla ve 20. letech 20. století a zabývala se sociální ekologií města. Podle ní je nutné chápat společnost jako živý organismus, který se neustále mění. Dochází k boji o jakýsi prostor, a jestliže je tento boj silný, tak dochází ke stěhování obyvatel do míst, kde vládne sociální dezorganizace a dochází k deviantnímu jednání u lidí.²² Sociální dezorganizací je myšlen jakýsi rozpad standardu sociálního chování a jeho následky.²³ V určitých oblastech města se tak vyskytují lidé vykazující deviantní jednání, které se přenáší také na obyvatele nově příchozí. Dochází ke kulturní transmisi – přenosu kultury a určitého typu chování a postojů na další generace. Vytváří se tzv. morální regiony vyznačující se určitým souborem morálních hodnot.

V oblastech sociální dezorganizace se objevuje nejvíce deviantů, jak ukázaly výzkumy, protože se vyznačují špatnými sociálními podmínkami. Takovýmto oblastem se říká slumy. Jestliže ale jedinci mají snahu, je možná sociální rekonstrukce, která by vytvořila lepší podmínky k životu prostřednictvím tvorby nových norem a institucí.

Výzkumy dále ukázaly, že místa, kde se vyskytuje více deviantních jedinců, se nachází ve středu města. Může to být ale způsobeno tím, že zde je jich pouze více označeno, v jiných oblastech města může být stejné množství výskytu deviantního jednání, které ovšem není hlášené.

Nedostatkem této teorie je to, že v některých oblastech města, které nebyly označeny za deviantní, se vyskytovali jedinci vyznačující se deviantním chováním. To tato teorie nevysvětluje. Dále je také možné, že v oblastech s nedevariantním chováním se mohli vyskytovat devianti v bohatějších rodinách, které mají prostředky na soukromou léčbu těchto lidí, a tudíž se o tom nemusí dozvědět tolik lidí. Podle členů Chicagské školy je ideální místo pro život na venkově za dodržování norem a hodnot.

²¹ HRČKA, M. *Sociální deviace*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. s. 174 – 179.

²² KOMENDA, A. *Sociální deviace: historická východiska a základní teoretické přístupy*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1999. s. 170 – 174.

²³ URBAN, L., DUBSKÝ, J. *Sociální deviace*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 71.

Další strukturální teorií je funkcionalismus a teorie anomie vycházející z Durkheimových myšlenek. Funkcionalismus vycházel z předpokladu, že společnost je postavena na sociálním systému, který funguje určitým způsobem. Pokud ji ale někdo naruší, musí být sociální kontrolou usměrněn, jinak by tento systém nemohl fungovat. Funkcionalismu je ale vytýkáno, že společnost pojímá jako systém a nebere v úvahu konflikty uvnitř skupiny, také není nakloněna změnám ve společnosti.²⁴

S teorií anomie pracoval Merton, který ji chápal jako nesoulad mezi normami danými společností a sociální skutečností. Deviace jsou dle něj příčinou anomie ve společnosti. Na danou nerovnováhu ve společnosti navrhl pět řešení:

- 1) konformita – kdy veškeré chování odpovídá požadovanému standardu chování
- 2) inovace – tím, že se bude dosahovat cílů nelegitimním způsobem
- 3) ritualismus – jedinec dodržuje plnění norem bez dosažení cílů
- 4) rebelie – vše si jedinec sjednává po svém, neohlíží se na společenské cíle a legitimní prostředky, volí si svou cestu
- 5) retreatismus – zde jedinec upouští od cíle i od legitimních prostředků k jejich dosažení (tzv. „dvojí selhání“) a uchyluje se k delikventnímu jednání²⁵

Legitimní prostředky k dosahování cílů ovšem nejsou dostupné pro všechny. Většinou k nim mají přístup příslušníci střední a vyšší třídy a to je důvod, proč se nejvíce deviantního jednání vyskytuje u nižších tříd. Tito jedinci hledají jinou cestu k dosažení cílů a tou je cesta deviantní. Tato Mertonova teorie anomie se opět setkala s kritikou, a to např. kvůli tomu, že poukazoval na zvýšený výskyt deviantního jednání v nižších třídách, ale ve svém myšlení vynechal společnost střední a vyšší třídy. Dále se deviace vyskytují jak mezi jedinci, na které působí anomie, tak mezi jedinci, na které nepůsobí a to Merton nevysvětluje. Také je mu vytknuto, že nepohlíží na přetvoření mezi anomii a deviantním jednáním jako na proces, ale jako na prudkou změnu, atd. Jeho teorie se tak ukázala jako neúplná.

²⁴ HRČKA, M. *Sociální deviace*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. s. 185 – 195.

²⁵ FISHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2009. s. 35 – 37.

4.3.2 Subkulturní teorie

Subkulturní teorie vnímají deviantní jednání jako jakousi reakci menšinové skupiny směřující ke skupině většiny. Tato teorie obsahuje prvky z různých druhů teorií (teorie anomie, interakční teorie, strukturální teorie...). Jestliže jedinec nedokáže uspokojit své potřeby v dominantní skupině, může přejít do skupiny subkulturní, kde si osvojuje deviantní hodnoty, normy, postoje,... a za jejich dodržování je odměňován. Jedinec si uchovává částečné pouto k předchozí skupině, ačkoliv mu subkulturní skupina poskytuje emoční, materiální a sociální podporu.

Podle Alberta Cohena subkultura vzniká tehdy, jestliže určitá skupina lidí sdílí stejné potřeby a zájmy se cítí utlačovaná skupinou dominantní.²⁶ Jedinci pak přestávají uznávat hodnoty majoritní skupiny a stávají se členy takové skupiny, která jim umožňuje uspokojovat své potřeby, a ve které nachází uznání.²⁷ Deviantní subkultura může také zaniknout nebo její jedinci mohou přecházet ze skupiny do skupiny.

Nedostatkem této teorie je, že se zaměřuje spíše na děti a mládež, není proto zřejmé, zda by se daly její poznatky aplikovat také na dospělou populaci. Některé pojmy (např. subkultura) ani nejsou navíc přesně definovány.

4.3.3 Konfliktové teorie

Podle této teorie je považováno za deviantní to, co není vytvořeno vládoucí skupinou. To znamená, že dominantní skupina si vytvořila určitá pravidla, která dodržuje, a pokud někdo, některá skupina lidí dodržuje pravidla jiná, pak je deviantní. Konfliktové teorie se rozlišují podle toho, v jaké oblasti je konflikt, např. politické konflikty. Příslušníci deviantní skupiny se pak mohou buď přizpůsobit pravidlům většiny, nebo neuposlechnout těchto pravidel. Konfliktové teorie se věnují spíše kriminalitě.

Mezi tyto teorie patří Marxistická teorie. Ta poukazuje na spor mezi proletariátem a buržoazií. Buržoazie označuje chování proletariátu za deviantní a je trestáno.

²⁶ HRČKA, M. *Sociální deviace*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. s. 195 – 198.

²⁷ FISHER, S. *Etopedie v peniterciární praxi*. In FISHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2009. s. 38.

Zatímco někteří jedinci z proletariátu jsou za určitý čin potrestáni, jiní z buržoazie jsou za stejný čin bez trestu. Kriminalita jako deviantní chování je následkem neuspokojivé životní situace. Podle Spitzera je za kriminálníka či devianta považován ten, kdo ohrožuje zájmy vlády, která je u moci. Dochází ke kritice těchto názorů. Především se marxistická teorie neopírá zcela o empirické výzkumy, také se tu objevuje přemíra teleologie a politiky.²⁸

Modernější teorií konfliktu je radikální kriminologie. Ta se zaměřuje na aktuální problémy ve společnosti. Tato teorie tvrdí, že existuje mnoho skupin, které mají odlišné zájmy či hodnoty, a které si nejsou rovny. Z toho vyplývá, že některé skupiny mají větší vliv a moc na formování zákonů dané společnosti než jiné, méně mocné. Tyto dominantní skupiny jsou pak těmi, které mohou formulovat odpověď na otázku, co je deviantní. Podle této teorie je konflikt běžnou součástí každého společenství.²⁹

Dále se objevují konfliktové teorie zdůrazňující jiné typy konfliktů, mezi které patří i feministická teorie. Tato teorie vychází z předpokladu, že ve společnosti jsou stále ženy brány jako mužům podřízené. Jsou muži kontrolovány a vedeny. Liší se také názory mužů a žen na to, co je deviantní a co ne. Dále sem mohou patřit také teorie kulturních konfliktů a konflikty mezi rasovými a etnickými skupinami či rolové konflikty u jednoho jedince, které se týkají požadavků na něho kladených, z nichž některé jsou nesplnitelné. Jedinec je tak vystaven očekávání okolí, které může reagovat na nesplnění požadavků negativně.³⁰

4.3.4 Teorie sociální kontroly

Tato teorie poukazuje na to, že lidé se chovají v souladu s normami na základě sociální kontroly, která vyvíjí tlak na společnost, aby se chovala tak, jak je to v normě. Pro spoustu jedinců je deviantní jednání přitažlivé, a proto je třeba této kontroly.

²⁸ HRČKA, M. *Sociální deviace*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. s. 198 – 212.

²⁹ KUBÁTOVÁ, H., ZNEBEJÁNEK, F. *Základy sociologie*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. s. 128.

³⁰ HRČKA, M. *Sociální deviace*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. s. 209 – 212.

Ta může být:

- vnitřní – to, co se člověk v rámci procesu socializace a internalizace naučil a pochopil jako správné jednání, které se má dodržovat, je to vlastně svědomí člověka
- vnější – okolí jedince, vnější kontrola probíhá prostřednictvím sociálních odměn a trestů

Teorie sociální kontroly předpokládá, že více deviantních jedinců se vyskytuje tam, kde není příliš silná sociální kontrola (nebo chybí úplně), a to jak vnější, tak vnitřní. Někteří odborníci propagují sílu vnější kontroly, jiní sílu vnitřní kontroly³¹, ale např. podle Trávise W. Hirschiho jsou důležité obě tyto kontroly, které zahrnují čtyři aspekty správného fungování:

- víra – víra člověka, že koná správně, jestliže plní normy dané společností
- vazba – souvisí s okolím jedince a jeho míněním
- věrnost – jestliže lidé dodržují normy společnosti, pak jsou pozitivně odměňováni, to je vede k „věrnosti“ těmto normám
- zapojení se – souvisí s aktivitami člověka, pokud se totiž snaží vyplnit svůj čas třeba sportem či jinými pozitivními akcemi, pak mu nezbyvá mnoho času na páčání deviantního jednání

Lidé, kteří ztratí pouto s některým z těchto aspektů, jsou náchylnější k deviacím.³² Hirschi později došel ve spolupráci s Michaellem Gottfredsonem k názoru, že špatná vnitřní kontrola hraje důležitější roli při vzniku deviantního chování než vnější kontrola. Ovšem podle něj jde pouze o jakýsi předpoklad k deviaci člověka. Důležitá je také existence příležitosti, která se jedinci nabízí k páčání nějakého deviantního jednání.³³ Kontrolní teorie prvotně předpokládají, že člověk má k deviacím sklony.

³¹ KOMENDA, A. *Sociální deviace: Historická východiska a základní teoretické přístupy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1999. s. 186 – 195.

³² HIRSCHI, T. *Causes of Delinquency*. In KOMENDA, A. *Sociální deviace: Historická východiska a základní teoretické přístupy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1999. s. 190 – 192.

³³ GOTTFREDSON, M., HIRSCHI, T. *A General Theory of Crime*. In KOMENDA, A. *Sociální deviace: Historická východiska a základní teoretické přístupy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1999. s. 192 – 195.

Také tato teorie se setkala s kritikou, a to např. pro nejednoznačnost termínů. Také nebere v úvahu možné společenské či ekonomické příčiny deviací nebo osobnost kontrolního agenta, atd.³⁴

4.3.5 Interakcionistická teorie

Interakcionistická teorie bývá někdy označována jako teorie labellingu neboli etiketizační teorie. Jedná se o velice významnou teorii, jejímž zakladatelem je G. H. Mead. Tento přístup poukazuje na to, že deviantní jednání se deviantním stává teprve až tehdy, jestliže ho za takové označí společnost (viz sekundární deviace výše). Člověk tedy dostává od společnosti nálepku deviant, přičemž jím být prozatím nemusí. Jakmile ho ale začne okolí takto vidět, změní se i jeho přístup k sobě samému, např. jestliže dítě slyší, že z něj nic nebude, uvěří tomu a bude podle toho dále jednat.³⁵

Určité chování člověka v rámci jedné společnosti tedy nemusí být deviantní, deviantním se stává teprve až tehdy, začne – li ho společnost jako deviantní vidět a označovat. Často ovšem dochází k tomu, že se ve společnosti předávají nepravdivé informace, na jejichž základě pak může dostat zcela nevinný člověk nálepku devianta. Hlavní roli při určování toho, co je deviantní, má podle této teorie společnost, okolí jedince a hlavně ti, kteří jsou ve společnosti považováni za důvěryhodné a vážené osoby – morální authority. Podle tohoto přístupu společnost označuje za náchylnější k deviaci ty jedince, kteří mají nižší sociální status než jedince s vysokým statusem a mocí.

Nálepkování probíhá ve dvou bodech:

- označení určitého počínání jako deviantní
- označení člověka za devianta

Jestliže už jednou člověk dostane tuto nálepku devianta, pak jen velice obtížně získává zpět postavení „normálního“ člověka. Pro společnost je deviantem většinou už navždy. Okolí ho odmítá, a proto se objevuje možnost, že si jedinec začne hledat

³⁴ HRČKA, M. *Sociální deviace*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. s. 219 – 223.

³⁵ HRONCOVÁ, J., KRAUS, B. a kol. *Sociální patologie*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové, 2007. s. 22 – 25.

skupinu podobně označených lidí, díky čemuž se dostává mezi devianty a důsledkem toho může být nakonec i to, že začne skutečně páchat deviantní skutky, kterými se stane nebezpečným pro ostatní.

Etiketizace nebývá některými odborníky považována za teorii, protože nevysvětluje příčiny vzniku deviace, zabývá se pouze tím, co se stane, až se člověk projeví jako deviant. Dalším bodem, který bývá kritizován, je pak to, že tento přístup poukazuje spíše na společnost, která by měla být tolerantnější k odlišným projevům chování lidí a vyhnout se tak nálepkování.³⁶

4.3.6 Situační teorie

Jedná se o teorii vysvětlující chování jedince na základě určitých vnějších či vnitřních podmínek, jeho chování v určitém čase, na určitém místě,...Tedy vliv na jednání člověka má situace, ve které se nachází. Je možné rozlišit:

- deviatogenní situaci – jedná se o situaci, která vybízí k deviaci či o situaci, kdy deviantní jev proběhl, ale nebyl zatím za deviantní označen
- životní událost – sem patří různé zátěžové situace, selhání nebo krize, kdy deviace může, ale nemusí vzniknout

Podle Kudrjavceva a Něrsesjance existují takové situace, kdy není možné jiné než deviantní jednání. V takové situaci musí jednat deviantně podle nich každý, potom může být za určitých podmínek společnost k jedinci tolerantnější. Naopak ale také existují situace, kdy má jedinec na výběr mezi deviantním a konformním chováním a záleží jen na něm, jak se v takové situaci rozhodne. Zde rozhoduje i skutečnost, jestli má člověk pro deviantní jednání předpoklady či nikoliv. Důležité také jsou aktivity jedince. Jestliže je člověk vystaven často takovýmto deviatogenním situacím, pak se i zvyšuje riziko, že bude konat deviantním způsobem a toto jeho chování se může „přenést“ i na jeho okolí (např. formou nápodoby).

³⁶ KOMENDA, A. *Sociální deviace: Historická východiska a základní teoretické přístupy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1999. s. 186 – 194.

Situační teorie ale neklade důraz pouze na situaci, v níž se člověk nachází. Důležité podle ní jsou i další předpoklady pro vznik deviace, jako je např. psychologie osobnosti a další.³⁷

4.3.7 Interdisciplinární teorie

V souvislosti s rozvojem některých oborů se v 2. polovině 20. století objevuje názor, že deviace nejsou zapříčiněny pouze jedním faktorem, např. biologickým, ale že na vzniku deviantního chování se podílí faktorů více. Odborníci dospěli k přesvědčení, že deviace mají příčinu jak v biologické, tak v psychologické, tak i v sociální rovině. Deviantní jednání je tedy dle nich souhrou mnoha faktorů.³⁸ Příčiny takového jednání rozdělují na dvě skupiny:

- endogenní – to, co ovlivňuje člověka zevnitř, jeho psychika, atd.
- exogenní – vlivy prostředí na jedince, př. jeho rodina

Chování jedince mohou ovlivňovat jak endogenní, tak exogenní příčiny. A jestliže už člověk jednou deviantně jedná, pak další projevy deviace nemusí být výjimkou. Jedna deviace může navazovat na druhou.³⁹

³⁷ HRČKA, M. *Sociální deviace*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. s. 250 – 256.

³⁸ FALTIN, M. *Delikvencia dětí a mladistvých*. In HRONCOVÁ, J., KRAUS, B. a kol. *Sociální patologie*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové, 2007. s. 22 – 25.

³⁹ HRONCOVÁ, J., KRAUS, B. a kol. *Sociální patologie*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové, 2007. s. 24 – 26.

5. Druhy sociálních deviací

Sociálních deviací neboli sociálně patologických jevů existuje velké množství. Jsou rozděleny do několika kategorií, které obsahují mnoho různých poruch chování či jednání.

5.1 Suicidální jednání

Jedná se o takové jednání, které směřuje jedinec sám na sebe, a které vykazuje prvky značné autoagresivity. Je to jakýsi únik člověka ze situace, pro kterou nevidí jiné východisko, přičemž pud sebezáchovy je potlačen.

5.1.2 Sebevražednost

Sebevraždou se rozumí záměrné a dobrovolné usmrcení sebe sama z různých důvodů. Důvodem může být situace jedince, ve které se nachází. Jestliže ji vnímá jako beznadějnou, začne přemýšlet o tom, jak ji řešit.⁴⁰ Objevují se myšlenky na sebevraždu (1. fáze), následuje plánování (2. fáze) a nakonec samotné provedení sebevraždy (3. fáze).⁴¹ Častěji se o sebevraždu pokouší ženy, ovšem muži ji častěji dovedou do konce. Je to výsledek mnoha faktorů, které mají vliv na toto jednání, ne pouze jednoho.⁴² Důležité je odlišit od sebe bilanční a impulzivní sebevraždu.

- bilanční – jedná se o sebevraždu (suicidum), kterou osoba dokonale uvážila a shledala jako jediné možné a rozumné řešení své situace
- impulzivní – jde o nepromyšlenou sebevraždu, kdy jedinec jedná v afektu a často ani nechce doopravdy umřít

Členění sebevražd podle Durkheima:

- egoistická – jedinec má pocit, že není ve skupině dostatečně integrován
- altruistická – kdy postoj sociální skupiny vůči jedinci je neúprosný
- fatalistická – při pocitu bezmocnosti

⁴⁰KOCOURKOVÁ, J., KOUTEK, J. *Sebevražedné chování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. s. 11 – 15.

⁴¹VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4. přepr. vyd. Praha: Portál, 2008. s. 246.

⁴²VYKOPALOVÁ, H., *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*, 1. vyd., Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. s. 133 – 134.

- anomická – sebevražda v době, kdy závazné normy chování přestávají platit⁴³

Způsoby provedení jsou různé a rozhodující je také to, zda osoba chce sebevraždu skutečně provést nebo se jedná o demonstrativní druh suicida s cílem upozornit na sebe. Při demonstrativním způsobu osoba nevolí jisté postupy, jakým je třeba skok z vysoké budovy. Mezi časté způsoby patří kupříkladu oběšení, otrava různými plyny, jedy, alkoholem, prášky na spaní, zastřelení se střelnou zbraní, skok z výšky, aj. (viz příloha č. 1).⁴⁴

Zvláštním typem sebevraždy je euthanasie čili asistovaná sebevražda. Jedná se o ukončení pacientova života na základě jeho přání, např. jestliže je dlouhodobě nemocný. Euthanasie není u nás ani ve spoustě jiných zemí povolena. Přesto se děje. Může sloužit k ulehčení trápení pacienta, který je dlouhodobě nemocný.⁴⁵

5.1.2 Sebepoškozování

Sebepoškozováním bývá označeno takové jednání, kdy si člověk záměrně ubližuje, což mu způsobuje pocity uspokojení, aniž by si při tom uvědomil možná rizika. Lze sem zařadit řezání se, bodání do kůže (např. špendlíky), piercing, pálení kůže, trichotillomanií, lámání si končetin, ale i užívání alkoholu, kouření, přejídání se nebo naopak hladovění a mnoho dalších činností. Výskyt tohoto jevu je nejobvyklejší u dětí v pubertálním věku, častěji se objevuje u žen. Jedinci mohou takto reagovat na problémy, které mají či je provázejí od dětství, např. separace od rodičů, apod. Tato porucha se téměř vždy vyskytuje v souvislosti s jinými problémy, může se jednat o člověka trpícího depresemi, ale také se může vyskytovat samostatně.⁴⁶

⁴³ GOLDMANN, R. *Vybrané kapitoly ze sociálních disciplín*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. s. 132.

⁴⁴ ČSÚ. *Sebevraždy v Česku: Oběšení, zastřelení, otravy a skoky z výšky*. [online]. Poslední aktualizace: 7. 6. 2010. [cit. 2011-02-26], Dostupné na: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/prehled_clanku_prosinec_2009

⁴⁵ VORÁČEK, F. *Možnosti života: Otázky kolem sebevražd*. In URBAN, L., DUBSKÝ, J. *Sociální deviace*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 143 – 144.

⁴⁶ KRIEGELOVÁ, M. *Záměrné sebepoškozování v dětství a adolescenci*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2008. s. 17 – 44.

5.2 Kriminalita a delikvence

Jedná se o činnosti porušující normy, přičemž delikvence je označení spíše pro takové jednání, které není trestné nebo nelze být trestně stíháno. Delikventní jsou tedy i trestné činy mladistvých. Obecně je to chování, které je společensky nepřijatelné. Stále více se lze setkat s dětmi páchajícími trestnou činností a věková hranice nadále klesá. V dnešní době si většina dětí nedovede najít vhodnou zábavu a využít tak efektivně svůj volný čas. Nezřídka tak vyplňují své volno sledováním televize nebo hraním počítačových her. Ovšem zde se objevuje stále více a více násilí, což není zrovna dobrý vzor pro děti.⁴⁷ Faktory způsobující toto negativní chování jsou tedy převážně sociální, ale i psychologické a biologické. Jde o souhrn několika determinantů.⁴⁸ Kriminalita se dělí na zjevnou a skrytou neboli latentní, která není zaznamenána.

5.2.1 Vandalismus

Vandalismus představuje ničení památek, budov a různých věcí, které nepodléhá rozumovému vysvětlení. Obvykle to dělají útočníci jen tak pro svou zábavu, může ale jít i o formu protestu. Někdy takto vandalové jednají pod vlivem návykových látek. Vandalismus lze rozlišit na několik forem:

- hrabivý – cílem je získání peněz, může jít o rozbíjení telefonních automatů
- taktický – snaha získat si pozornost
- ideologický – např. graffiti
- mstivý – jde o pomstu někomu
- hravý – motivem je sázka, např. kdo rozbije více předmětů
- zlostný – projev hněvu

5.2.2 Krádeže

Krádeže se většinou objevují v dětském věku, kdy děti ještě neznají společenské normy a hodnoty věcí. Jde o krádeže neuvědomělé, nejsou to tedy krádeže v pravém

⁴⁷ KREJČÍŘOVÁ, O., SKOPALOVÁ, J. *Deviace a sociální patologie – vybrané jevy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. s. 50 – 52.

⁴⁸ ZÁŠKODNÁ, H. *Sociální deviace dětí a mládeže*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 1998. s. 74 – 77.

slova smyslu.⁴⁹ Na krádež má také vliv výchova dítěte. Některé rodiny své děti v krádežích podporují, jiné si toho nevšímají. Člověk se také může dostat do nesprávné party a tam se naučit krást či se může stát obětí šikany a být donucen krást.

V souvislosti s dětmi se také často hovoří v otázkách delikvence o těchto problémech:

5.2.3 Záškoláctví

Jedná se o záměrné vyhýbání se školní docházce. Objevuje se jak na středních, tak i na základních školách. Děti nechodí do školy většinou z důvodu špatného vztahu ke škole, např. se jim ve škole nedaří, vyhýbají se učiteli, předmětu, spolužákům, se kterými nemají dobré vztahy, atd. Může ale také jít o negativní působení rodiny na dítě. Důležité je najít důvod absence ve škole a poté se snažit tento problém nějak vyřešit.⁵⁰

5.2.4 Útěky

Útěky bývají často spojeny s vyhýbáním se důsledkům činnosti dítěte či problémům, které by na dítě čekaly. Může se jednat o špatné známky ve škole, krádeže, ale také týrání dítěte, apod.⁵¹ Útěky mohou být impulzivního rázu nebo plánované. Příčinou také může být pouze touha po dobrodružství.⁵²

5.3 Agresivita a násilí

Agrese se objevuje stále častěji a to u nižších a nižších věkových skupin. Je možné rozlišit agresi individuální a skupinovou. Ačkoliv proběhlo už více výzkumů na toto téma, neexistuje dosud ucelená koncepce. Podle Vykopalové

⁴⁹ KREJČÍŘOVÁ, O., SKOPALOVÁ, J. *Deviace a sociální patologie – vybrané jevy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. s. 52 – 54.

⁵⁰ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2009. s. 97 – 101.

⁵¹ KREJČÍŘOVÁ, O., SKOPALOVÁ, J. *Deviace a sociální patologie – vybrané jevy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. s. 52.

⁵² MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2009. s. 102 – 104.

je agrese „konkrétní násilná aktivita jedince vycházející z agresivity nebo hostilis (...)“.⁵³ Agrese může být také chápána jako obranný mechanismus člověka, který je přirozený. Oběti většinou rezignují, ztrácí svou důstojnost a jsou ničeny nejen fyzicky, ale také psychicky. Pachatelé mohou být agresivní v důsledku nedostatečné výchovy v dětství, kdy by u dětí mělo být takovéto chování potlačováno nebo může být důsledkem právě podporování agrese u dětí. V dnešní době má na děti také vliv televize, počítače, atp., kdy si děti mohou osvojit špatný způsob reagování na nelibost a mohou začít chápat agresivní chování jako něco zcela normálního.

O agresi kriminálního charakteru se hovoří tehdy, jestliže jedinec svým chováním porušuje a poškozuje normy závazné pro danou společnost. Je se také možné v souvislosti s agresí setkat s pojmem brutalita, který označuje extrémní kriminální agresi.⁵⁴

Druhy agresivity

- zlostná – typ reaktivní agrese, kdy se jedinec vyrovnává s pocíťovaným nesouhlasem či nenávistí vůči někomu či něčemu
- instrumentální – takový druh agrese, kdy se jedinec snaží něčeho dosáhnout, jde mu o svou spokojenost
- spontánní – např. sadismus, je to agrese zaměřená na působení bolesti s cílem vlastního uspokojení

Někdy také:

- predátorní – sem je možné zařadit chování vrahů nebo např. psychopatů s cílem nějakého hmotného zisku, agresí si tito lidé plní nějaké potřeby materiálního nebo delikventního rázu
- ideologická – jedná se např. o vyvražďování různých etnik či fandění fanoušků různých sportů⁵⁵

⁵³ VYKOPALOVÁ, H., *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*, 1. vyd., Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. s. 15.

⁵⁴ VYKOPALOVÁ, H., *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*, 1. vyd., Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. s. 12 – 18.

⁵⁵ FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009. s. 47 – 49.

Často je slýcháno o násilí v rodině. Násilí v rodině zahrnuje veškeré fyzické, psychické a sexuální zneužívání. V mnoha případech ale oběť tuto trestnou činnost ze strachu z pachatele nenahlásí. Za typický příklad násilí v rodině je považován syndrom CAN.

5.3.1 Syndrom CAN (Child Abuse and Neglect)

Je to syndrom týraného, zanedbávaného a zneužívaného dítěte. Dítě může být týráno jak projevy rodičů, tak i tím, když si ho rodiče naopak nevšímají. Rozlišujeme týrání tělesné (zlomeniny, podlitiny, popáleniny,...), psychické (zesměšňování, ignorace,...) a pohlavní zneužívání, které ovšem bývá spojováno s tělesným a psychickým týráním. Není výjimkou, že následkem syndromu CAN může být i smrt dítěte. Nejčastěji bývají tímto syndromem poznamenané děti nějakým způsobem handicapované. Rodiče nemusí vždy týrat všechny své děti, týráno může být třeba jen jedno z nich. Tito rodiče mohou takto konat např. v důsledku nemoci, snížené inteligence, nízkého věku, vlivem návykových látek, apod.⁵⁶

Zvláštní formou týrání dítěte je Münchansenův syndrom by Proxy, kdy rodiče trpí neustálými obavami o zdraví dítěte a také představami, že dítě skutečně nemocné je. Z tohoto důvodu navštěvují s dítětem pravidelně lékaře a chodí s ním na různá vyšetření. Dítě pak může dostávat léky na něco, čím ve skutečnosti netrpí a může tak být v nepřetržitém stresu. Důležité je, že dítě, které bylo nebo je nějakým způsobem týráno, může později začít ubližovat také.

5.3.2 Násilí na ženách

Podle Českého statistického úřadu se domácí násilí týká z 90 – ti % žen.⁵⁷ Oběťmi jsou nejčastěji ženy se středoškolským nebo vysokoškolským vzděláním. Většinou se týrané bojí tuto skutečnost oznámit ze strachu z pachatele či kvůli závislosti na pachatelovi (např. citové, finanční,...). Pokud se již rozhodnou a odhodlají toto oznámit, pak jsou pod velkým nátlakem, který mnohdy nevydrží nebo jsou nuceni

⁵⁶ SKOPALOVÁ, J. *Vybrané kapitoly ze sociálních deviací*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2000. s. 14 – 15.

⁵⁷ ČSÚ. *Seznam základních generových pojmů: Genderové násilí* [online]. Poslední aktualizace: 11. 2. 2009. [cit. 2011-02-26], Dostupné na: http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/gender_pojmy

hledat pomoc u psychologů i psychiatrů. Některé se mohou také uchýlit k užívání drog či pití alkoholu. Mnoho žen se ale za to, co prožívají, stydí a nechtějí o tom mluvit. Násilí tedy pokračuje dál a může skončit smrtí oběti, a to buď následkem pachatelova jednání, nebo oběť spáchá sebevraždu.

5.3.3 Násilí na mužích

Ačkoliv většinou bývá obětí žena, jsou popsány případy, kdy byli týráni i muži. Pro muže to je zcela traumatizující situace, společnost chápe stále ještě muže za ty, co jsou silní a dominantní. Proto muži toto jednání také nechtějí oznámit. Spouštěcím mechanismem agresivity partnerky může být např. alkoholismus muže či obou partnerů.

5.3.4 Násilí na seniorech

Násilí páchané na seniorech se stává stále častějším. Pachateli mohou být většinou jejich děti, příbuzní, jejich partner či osoby cizí. Staří lidé se nedovedou bránit, a proto jsou snadným terčem útoků. Může se jednat o fyzické, psychické či finanční násilí nebo majetkové vykořisťování, ale také o ignorování potřeb seniorů.

Stáří s sebou přináší řadu změn, na které ovšem někteří blízcí seniorů nedovedou reagovat citlivě.⁵⁸

5.3.5 Šikana

Šikana je termín, který označuje ubližování fyzicky či psychicky odolnějšího jedince fyzicky či psychicky slabšímu jedinci. Často se o ní hovoří v souvislosti se školním či vojenským prostředím. Šikana bývá většinou dlouhodobým jevem, ale může jít i o krátkodobou akci. Zásadním je to, že oběti je chování agresora nepříjemné.

Stadia šikany podle Martínka:

- ostrakismus – v této fázi dochází k vyloučení určitého jedince, projevují se také první náznaky šikany, jako jsou nadávky nebo ignorování jedince

⁵⁸ VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. s. 34 – 57.

- fyzická agrese a psychická manipulace – oběť začíná být fyzicky i psychicky napadána, časté je např. vyhrožování, okrádání oběti, „náhodné“ kopnutí třeba při sportu, nucení oběti napodobovat různá zvířata, atp.
- vytvoření jádra – objevuje se jistá hierarchie ve skupině, kdy na vrcholu je agresor či skupina agresorů, ostatní členové skupiny ho nebo je poslouchají a zcela mimo skupinu je oběť
- vytváření norem – zde se již začínají podílet na šikanování všichni jedinci (ti slabší proto, aby se agresorovi zavděčili), často skupina používá označení dle např. řecko – římského slovníku, kdy oběť je „otrok“ a agresor je „otrokář“ či „patricijec“, oběť svou podřadnou roli i s pravidly skupiny přijímá a stává se na toto zvyklou
- totalita – v tomto stadiu je problém možno řešit pouze rozpuštěním kolektivu, jiné řešení neexistuje, oběť, agresor i celá skupina jsou zcela zvyklí a závislí na šikaně, v této fázi může také dojít i k usmrcení oběti

Šikana je velice závažný problém a je nutné rozpoznat její znaky a prvotní projevy, aby jí bylo možno zabránit.⁵⁹ Vedle šikany je nutno také odlišit mobbing, který označuje šikanu mezi dospělými na pracovišti a bossing, který značí šikanu nadřízeného vůči podřízenému.⁶⁰

Důvodů, proč je člověk agresivní, je několik. Agresí, která se dá pochopit a „omluvit“ je agrese za účelem obrany. Jinými důvody, které již zcela v pořádku nejsou, mohou být pomstychtivost nebo dosažení vlastního uspokojení. Na agresivní chování mají vliv nejen sociokulturní a biologické předpoklady, ale může být též následkem různých závislostí.⁶¹

⁵⁹ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2009. s. 109 – 142.

⁶⁰ VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. s. 106 – 114.

⁶¹ FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009. s. 50 – 54.

5.4 Závislosti

O závislosti lze hovořit v souvislosti s látkami, jako je káva, alkohol, tabák, různé opioidy či farmakologicky psychoaktivní látky. Tyto pak po několika užitích vyvolají závislost, kterou doprovází abstinenční příznaky v případě nedostatku oné látky, které se projevují psychickými a fyzickými projevy negativního charakteru. Látky jedinec může užít buď pouze jednou, nebo příležitostně, anebo je užívá pravidelně a trvale. U každé takovéto závislosti je určitá tolerance na látku, která určuje množství, jež je třeba, aby organismus dosáhl stejných účinků, stejného stavu. Tato tolerance se však neustále zvyšuje, až může dojít k předávkování organismu a následné smrti. Závislosti se dělí na:

- primární typ – zde se jedná pouze o skvělý pocit v první fázi
- sekundární typ – u tohoto typu již jde o léčebné účinky v první etapě

Látky lze užívat ústy, injekčně, kouřením či čicháním nebo náplastmi. V dnešní době není problém takovéto látky sehnat, tudíž stát se závislým není až tak složité.⁶²

5.4.1 Alkoholismus

Alkoholová závislost je charakterizována jako „*nadměrné či pravidelné pití alkoholu, spojené s nebezpečím získání návykového chování*“.⁶³ Alkoholismus je závažným problémem dnešní doby, ačkoliv jej společnost často bere na lehkou váhu a nepřisuzuje mu takový stupeň závažnosti, např. jako drogám. Přitom jedinec závislý na alkoholu může ohrožovat svou rodinu i své okolí. U člověka alkohol způsobuje jak pozitivní, tak i negativní emoce, chování pod vlivem alkoholu je zcela odlišné.⁶⁴ Vznik alkoholismu bývá spojen zejména s tím, co jedinci jako děti vidí doma. Jestliže pijí rodiče, je velká pravděpodobnost, že začnou pít i jejich děti.

⁶² VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. s. 59 – 60.

⁶³ KAPR, J. a kol. *Sociální deviace, sociologie nemoci a medicíny*. In URBAN, L., DUBSKÝ, J. *Sociální deviace*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 98.

⁶⁴ FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009. s. 99 – 104.

Někteří lidé pijí proto, aby si kompenzovali nízké sebevědomí a dodávali si tak odvalu.⁶⁵

Závislost na alkoholu je popisována přítomností několika jevů:

- touha po alkoholu
- jedinec se přestává ovládat
- závislý se snaží mírnit příznaky střízlivění tím, že užívá danou látku, typické jsou **palimpsesty**⁶⁶
- objevuje se potřeba zvyšování dávek
- jedinec věnuje veškerý volný čas užívání alkoholu, zanedbává jiné zájmy
- ačkoliv se u člověka projevují fyzické i psychické obtíže, v užívání látky pokračuje⁶⁷

Mezi tělesné potíže závislého mohou patřit jaterní potíže, nervové obtíže nebo např. impotence.⁶⁸ K psychickým obtížím doprovázející alkoholismus lze zařadit delirium tremens (strach, úzkost,...), halucinace, deprese, celková pomatenost, potíže s pamětí (palimpsesty) a také ztráta schopnosti sociální interakce.⁶⁹ Alkoholismus je nemoc, kterou je třeba léčit. Alarmujícím by mělo být to, že Česká republika patří ve srovnání s jinými vyspělými zeměmi, co se týká konzumování alkoholu, mezi nejhorší země (viz příloha č. 2).⁷⁰

5.4.2 Drogy

Pro svou dostupnost se stávají drogy stále větším a větším problémem. Slovo droga označuje takové látky, které způsobují člověku určité změny v organismu a vyvolávají u něj závislost. Svými účinky je ohrožen jak člověk sám, tak i jeho okolí. Faktory ovlivňující konzumování drog mohou být psychické povahy, také

⁶⁵ URBAN, L., DUBSKÝ, J. *Sociální deviace*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2008. s. 100 – 101.

⁶⁶ palimpsest – krátkodobý výpadek paměti podle označení pergamenu, z něž byl škrábáním odstraněn text (BARTÁK, M., RYCHLÁ, R., VEBROVÁ, J. a kol. *Nový slovník cizích slov pro 21. století*. 1. vyd. Praha: Plot, 2008. s. 249.)

⁶⁷ NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost*. 3. vyd. Praha: Portál, 2007. s. 10

⁶⁸ URBAN, L., DUBSKÝ, J. *Sociální deviace*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 104 - 105

⁶⁹ VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. s. 62.

⁷⁰ URBAN, L., DUBSKÝ, J. *Sociální deviace*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 112.

rozhodujícím může být vliv sociálního prostředí. Drogy mohou být rozděleny na lehké a tvrdé. Některé jsou legální (př. tabák), jiné nelegální (př. LSD).⁷¹

Ondrejkoovič rozděluje šest typů drog:

- Tišící drogy – tyto drogy člověka uklidňují, jsou ale také spojeny s negativními projevy a následky při dlouhodobém užívání. Sem patří např. alkohol nebo hypnotika.
- Stimulující drogy – tyto drogy povzbuzují organismus člověka, negativními účinky mohou být např. bolesti hlavy, nechutenství,... Stimulující drogou je např. kokain.
- Halucinogeny – tyto drogy způsobují člověku halucinace, bývají spojeny s příjemnými pocity, ale i s depresemi. Do tohoto typu drog lze zařadit marihuanu nebo např. LSD.
- Narkotika – tyto látky vyvolávají jak příjemné, tak i nepříjemné pocity. Nejznámějším narkotikem je heroin. Dále sem patří např. morfin či opium.
- Steroidy – tyto látky jsou často spojovány se sportovci, kteří je užívají pro tvorbu svalstva. Negativními dopady užívání ale mohou být kožní problémy či vypadávání vlasů.⁷²

Vypěstovat si závislost na drogách je mnohem jednodušší než na alkoholu.

Typická jsou tato stadia:

1. stádium – jde o experimentování s drogami, které je však možné, je – li včas podchyceno, odstranit
2. stádium – jde o občasné užívání, kdy jedinec ví, že mu daná látka může v určitých situacích být užitečná, např. v případě nudy
3. stádium – jedinec užívá drogu stále častěji, přestávají ho zajímat jiné věci či okolí
4. stádium – zde se už jedná o úplnou závislost na droze, objevují se také tělesné a psychické potíže⁷³

⁷¹ VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. s. 64 – 77.

⁷² ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Sociálna patológia*. Bratislava: VEDA, 2000. s. 90 – 94.

⁷³ MACKAY, J., ERIKSEN, M. *The Tobago atlas*. In FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009. s. 104 – 105.

Užívání drogy se projevuje na zdraví, u konzumentů se mohou objevovat určitá onemocnění plic, např. pneumonie, dále citlivost očí na světlo, srdeční onemocnění, poškození jater a ledvin a různá nervová onemocnění. Kromě toho tu existuje také riziko přenosu viru HIV v souvislosti podávání drogy injekčně. Užívání nelegálních drog je na rozdíl od konzumování alkoholu trestné stejně jako jejich výroba a prodej. Mimo toho, lidé užívající drogy často páchají i jiné trestné činnosti, jako jsou např. loupeže za získáním peněz na drogu či vraždy.

5.5 Jiné patologické závislosti

5.5.1 Mentální anorexie a mentální bulimie

Jedná se o poruchy příjmu potravy, které se týkají většinou žen a dívek, ačkoliv případy mužů anorektiků či bulimiků také nejsou výjimkou. V současném světě, kdy dokonalost hraje důležitou roli, se stále více dívek stává posedlými svými těly a tzv. „ideálem krásy“, kterým mají být někdy až extrémně štíhlá těla modelek z televize, billboardů, přehlídkových mol.⁷⁴ Lidé postižení touto poruchou jsou charakterističtí tím, že se neustále zabývají jídlem a svým tělem. Často v souvislosti s mentální bulimií dochází k přejídání, následkem čehož se pak jedinci obávají váhového přírůstku a použijí různá projímadla, anorektika nebo vyvolávají zvracení, aby k takovému zvýšení váhy nedošlo. U mentální anorexie je naopak typické hladovění. Lidé trpící těmito poruchami mají až chorobný strach z tloušťky. U dívek se extrémně snížená váha může projevit i absencí menstruace.⁷⁵ Obvyklá je také endokrinní porucha a deprese, poruchy v oblasti sexuality, bolesti hlavy, bolesti břicha, únava,... Není neobvyklé, že lidé v důsledku tohoto také umírají.

Tyto poruchy se velice často objevují v prepubertálním a pubertálním období, kdy se lidé vidí značně kriticky. Ničí člověka jak po stránce psychické, tak i fyzické.

⁷⁴ VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. s. 80 – 85.

⁷⁵ NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost*. 3. vyd. Praha: Portál, 2007. s. 41 – 43.

Mentální anorexie i mentální bulimie vyžadují dlouhodobou léčbu za kooperace několika lékařů (internista, psycholog,...), a to buď ambulantní, nebo je jedinec hospitalizován.⁷⁶

5.5.2 Počítače, internet

V souvislosti se vznikem počítače a rozvojem internetu vzniká prostor pro další závislost. Může se jednat o přehnané využívání počítače k práci či jako nástroje pro hraní her nebo pro chatování. Jedinec, který tráví velké množství času na internetu, si může touto cestou něco kompenzovat, např. některé problémy manželského nebo pracovní rázu,...Časté je spojení s workoholismem či projevy násilí.

5.5.3 Workoholismus

Workoholismus je termín označující závislost na práci, která v naší společnosti již není výjimkou. Jedinec zpravidla svou závislost popírá, ačkoliv jeho projevy mluví za vše. Znakem je roztěkanost člověka a nervozita, jestliže nemůže pracovat, únava, bolesti hlavy, výbuchy hněvu, nespavost, problémy v partnerském životě, atd. Stádia rozvoje této poruchy:

- rané stadium – člověk stále myslí na práci, tráví v ní mnoho času
- střední stadium – objevují se poruchy v interpersonálních vztazích a počáteční tělesné a psychické obtíže
- pozdní stadium – v tomto stadiu jsou typické fyzické i psychické potíže

Příčinami vzniku této závislosti může být snaha o získání obdivu od ostatních, snaha být užitečný a potřebný. Také může jít o člověka, který má rád pořádek a chce mít vše hotové.⁷⁷

5.5.4 Gamblerství

Jedná se o patologické hráčství, které ačkoliv není přímo závislostí, lze jej zařadit mezi návykové poruchy. Gamblerství bylo dříve spojováno s dalším problémem,

⁷⁶VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. s. 81 – 84.

⁷⁷NEŠPOR, K. *Závislost na práci: jak nebýt workaholikem, jak si udržet zdraví, jak si udržet pracovní výkonnost, jak pomoci blízkému člověku*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 1999. s. 31 - 38.

a to s alkoholismem. Ovšem s rozvojem výherních automatů po roce 1989 se objevili také hráči, které zajímá pouze hraní.⁷⁸ Nemusí se jednat jen o výherní automaty, ale mohou to být také např. karty, hazardní hry, různé loterie, tomboly a jiné.⁷⁹ Jedná se o takovou poruchu, která postihuje jak oblast sociální, tak i vztahy v hráčově rodině, finanční oblast a důsledky tohoto lze nalézt i v oblasti pracovní.

Gamblerem se člověk stává až tehdy, jestliže chodí hrávat pravidelně, aniž by mu to přinášelo nějaký zisk, neustále na hru myslí a má silné nutkání ke hře.⁸⁰

Hráče lze rozdělit na ty jedince, kteří:

- hrají pouze pro zábavu, na hraní nejsou závislí
- hrají profesionálně
- jsou na hraní závislí⁸¹

Gamblerství je častější u mužů, což je možná podmíněno tím, že muži jsou od přírody více soupeřiví, rádi soutěží a vyhrávají.

Fáze patologického hráčství:

1. stádium – počáteční úspěch, kdy má hráč pocit vítězství, začíná se o hru více zajímat
2. stádium – v této fázi se hráč snaží znovu nabýt peníze, které hraním ztratil a přichází stále o větší a větší sumu peněz. Náprava je tu možná, jen pokud si hráč sám uvědomí, co mu hraní způsobuje, a pokud dostane od někoho pomocnou ruku, kterou řádně využije s poučením pro příště.
3. stádium – hráč propadá beznaději, hledá možná východiska ze své situace. Těmi mohou podle něj být různé krádeže, aby měl peníze na hru, mohl vyhrát a mohl tak finance vrátit. Také bývá častá myšlenka na sebevraždu jako na jedinou cestu.

⁷⁸ URBAN, L., DUBSKÝ, J. *Sociální deviace*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 123.

⁷⁹ VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. s. 89 – 94.

⁸⁰ EMERSON, J. *Gamblers*. In FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009. s. 129.

⁸¹ VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. s. 89.

4. stádium – v tomto stádiu se objevují u gamblera různé obtíže psychického rázu, např. nespavost. Jedinec se rozhoduje vyhledat odbornou pomoc a svou závislost léčit.⁸²

Někdy mohou mít vliv na tento problém faktory, jako je přemíra volného času, snadná dostupnost, atd.⁸³ Často vede k velkým finančním ztrátám, kdy si jedinec chodí půjčovat k příbuzným a známým, v krajním případě jsou tito lidé schopni získat peníze pro hru i nelegálním způsobem.⁸⁴

5.5.5 Pyromanie

Slovo pyromanie označuje nutkavou potřebu člověka zakládat požáry. Je důležité odlišit od sebe žhářství a pyromanii. Pyroman na rozdíl od žháře nemá potřebu nic ničit, chce jen prožít adrenalin před zapálením něčeho a poté uspokojujivý pocit z ohně. Obvyklá je i pyromanie u dětí zvaná firesetting, která se objevuje v mladším školním věku. Zde je třeba upozornit na to, že děti si neuvědomují závažnost a nebezpečnost situace.

Tato porucha může vycházet ze stresu člověka či jiných poruch psychického charakteru. U dětí lze nalézt spojitost v nedostatečné pozornosti rodičů, či že dítě nemá jiný druh zábavy, také může dítě podléhat tlaku okolí, atd.⁸⁵

5.5.6 Kleptomanie

Jedná se o patologické kradení, přičemž osoba danou věc nepotřebuje, ale koná toto pro pocit uspokojení. Kleptomanie může souviset se stresem či konflikty

⁸² PRUNNER, P. *Psychologie gamblersství aneb Sázka na štěstí*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 35.

⁸³ SKOPALOVÁ, J. *Vybrané kapitoly ze sociálních deviací*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2000. s. 25 – 29.

⁸⁴ EMERSON, J. *Gamblers*. In FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009. s. 129.

⁸⁵ LION, J., R., SCHIENBERG, A., W. *Disorders of Impulse Control*. In FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009. s. 131.

s okolím. Častěji bývá diagnostikována u žen a objevují se určité důkazy o dědičnosti této poruchy.⁸⁶

5.5.7 Patologické nakupování

Tato porucha se týká spíše žen než mužů. Objevuje se určitá nutková potřeba si něco koupit, aniž by dotyčný něco potřeboval nebo věděl naprosto jasně, co chce koupit.⁸⁷ Potřeba nakupovat se objevuje hlavně v době, kdy je člověk ve stresu. Následuje pocit uklidnění, po kterém se objevují výčitky.

5.5.8 Závislost na sexu

Závislost na sexu může souviset s tím, že jedinec má problémy v určité oblasti. Pak se tímto způsobem snaží zapomenout na své potíže. Ale také může být tato závislost daná hypersexualitou člověka. Tyto dvě skupiny by od sebe měly být rozděleny. V souvislosti s hypersexualitou se ale nabízí otázka, co je normální a co už ne a to je předmětem sporu mnoha vědců.⁸⁸

5.6 Sexuální deviace

Sexuální deviace bývají charakterizovány jako „*poruchy ve způsobu dosahování sexuálního vzrušení a uspokojení*“⁸⁹. Zde jsou uvedeny některé tyto sexuální odchylky:

5.6.1 Voyeurismus

Voyeurismus, někdy se používá označení skoptofilie, souvisí s uspokojováním jedince prostřednictvím sledování různých osob, např. při svlékání, masturbaci, atd, přičemž sledované osoby nic netuší. Většinou tak nedochází k nějakému potrestání těchto jedinců. Tito lidé se vyhýbají kontaktu s partnery, což může být zapříčiněno

⁸⁶ TASMAN, A., KAY, J., LIEBERMAN, J., A. (eds.). *Psychiatry*. In FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009. s. 132 – 133.

⁸⁷ KREJČÍŘOVÁ, O., SKOPALOVÁ, J. *Deviace a sociální patologie: vybrané jevy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. s. 14.

⁸⁸ NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost*. 3. vyd. Praha: Portál, 2000. s. 34 – 41.

⁸⁹ CHMELÍK, J. a kol. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 140 s.

strachem z odmítnutí. Raději vyhledávají různá místa, např. dívčí internáty (jelikož případy voyeurismu u žen nejsou známé) a zde sledují své „oběti“. Sami jedinci pomoc spíše nevyhledávají.

5.6.2 Exhibicionismus

Exhibicionismus značí poruchu jedince, který má potřebu odhalovat se na veřejnosti, což bývá mnohdy doprovázeno masturbací. Tento deviantní akt může být potrestán jako výtržnictví. Pokud se osoba odhaluje před mladistvými do 15 let, pak tento čin může být posouzen jako pohlavní zneužívání. Tomuto člověku nejde o pohlavní styk, pokud je mu nabídnut, z místa odchází. Je ale velice důležité odhalit, zda se jedná o exhibicionistu nebo o pedofila.

5.6.3 Pedofilie

Pedofilem je člověk, který zaměřuje svou sexuální orientaci na děti, u kterých se nevyskytují sekundární pohlavní znaky. Může jít o pedofilii heterosexuální, homosexuální i bisexuální. Je možné rozlišit pedofilii:

- fixovanou – pedofil zaměřený od počátku na děti, o dospělé nemá zájem
- regredovanou – pedofil, který má zkušenost s partnery svého věku, ale po neuspokojení potřeb se zaměřuje na děti

Většinou tento pachatel trpí poruchou osobnosti. Jeho jednání může být spojeno také s užíváním alkoholu nebo drog. Některé formy pedofilie mohou být pouze na sexuální úrovni, jiné zahrnují také agresivní a násilné chování.

5.6.4 Patologická sexuální agresivita

Jedná se o takový druh sexuální deviace, u kterého je zdrojem vzrušení a uspokojení násilné chování vůči oběti, která se brání. Pachatelé svou oběť často napadají nepřipravenou a zcela nečekající něco takového. Ne vždy je ovšem deviantem vyžadována soulož, jeho uspokojením je mnohdy pouze ono násilí a vědomí, že oběť se snaží bránit a stavět na odpor. Časté je užití alkoholu pachatelem před samotným činem.

Tato porucha se většinou týká jedinců neschopných najít či udržet si partnera, jedinců neempatických, s nízkou sociální inteligencí a poruchou osobnosti.⁹⁰

5.6.5 Prostituce

Prostituce je pojem, který označuje nabízení vlastního těla k sexuálním úkonům za peníze. Vyskytuje se ve spoustě vyspělých zemí a je závažným společenským problémem. Prostituce se týká jak žen, mužů, tak i dětí. V ČR tento jev není trestným činem, výjimku tvoří dětská prostituce.⁹¹

Formy prostituce podle Chmelíka:

- privátní – prostituce, která je na poměrně vysoké úrovni, s vysokými výdělky a možností doprovázet klienta ve společnosti, klienti jsou stabilní
- hotelová – prostituce provozována na hotelích, klienti bývají většinou cizinci
- bytová – provozována v bytech, poměrně rozšířená
- barová – prostituce v barech či různých salonech, často spojená se zločinností
- pouliční a silniční – velmi rozšířená a nejproblémovější forma, kdy aktéři bývají často závislí na drogách, mají nízké vzdělání, může jít o osoby mentálně zaostalé, je tu vysoké riziko přenosu různých chorob, typický je také nízký věk prostitutek či prostitutů

Prostituce bývá spojována s relativně snadným a rychlým výdělkem, ze kterého ovšem mohou mít užitek i jiné osoby, jako jsou kuplíři, kteří si danou prostitutku či prostitutu najmou. Celkově je prostituce v naší společnosti vnímána jako negativní a poškozující pověst České republiky.⁹²

5.7 Sekty

Slovo sekta pochází zřejmě z latinského *sequerre*, což znamená následovat. Jedná se o skupinu lidí, která vyznává určité náboženství.⁹³ Většinou se sektářství týká

⁹⁰ CHMELÍK, J. a kol. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. s. 133 – 189.

⁹¹ DUBSKÝ, J., URBAN, L. *Sociální deviace*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 130 – 140.

⁹² CHMELÍK, J. a kol. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. s. 63 – 64.

⁹³ VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. s. 95.

mladých lidí, kteří se ve světě nevyznají a potřebují jistotu, bezpečí, které nachází právě v sektě. Zpočátku sekta nově příchozího zahrnuje láskou a zajímá se o něj, což se mu líbí. Tomuto se říká love bombing („bombardování“ láskou). Časem ale zjistí, že uchovat si tyto city sekty k němu není až tak jednoduché, že se o ně musí nějakým způsobem zasloužit.

Znakem sekt je, že člověku upírají jeho osobní svobodu, navozují pocit negativity vůči společnosti, směřují člověka k oddanosti vůdci sekty, probouzí závislost členů na sektě a narušují jejich osobnost (potlačují zájmy a potřeby člověka). Jedinec také často přerušuje veškerá pouta, která má vůči rodině a přátelům a dostává se zcela do rukou sekty. V každé takovéto skupině existuje určitá hierarchie členů, systém hodnot a norem a také sankcí za porušení. Skupinu spojuje také společná myšlenka jejich víry. Příslušníci sekty se navenek jeví jako jeden, to znamená, že mohou mít stejný styl oblékání, mají stejné názory, jednají stejně, chovají se stejně, atd.⁹⁴ Příkladem sekty může být satanismus.

Sekty jsou mnohdy vnímány jako něco negativního, ale ne všechny sekty jsou stejné. Každá z nich uznává jiné hodnoty a myšlenky. Některé jsou pro společnost více nebezpečné, jiné méně, a proto je třeba danou sektu, její hodnoty a myšlenky nejprve poznat a poté hodnotit.⁹⁵

⁹⁴ URBAN, L., DUBSKÝ, J. *Sociální deviace*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 148 – 159.

⁹⁵ VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. s. 95 – 101.

6. Prevence

Podle Řezníčka pojem prevence lze definovat „jako systémové působení na podstatu, příčiny a podmínky vzniku desociality v procesu desocializace. Jedná se o takovou strukturaci přítomnosti člověka, jejímž cílem je působení na celou kontinuitu mezi sociální tvořivostí a destruktivitou člověka nebo sociální systémy, které člověk vytvořil či vytváří.“⁹⁶

Jde tedy o jakési působení na člověka, aby se vyvaroval jakéhokoliv chování, které by bylo v rozporu s normami dané společnosti v rámci ochrany daného jedince i ochrany společnosti.

Prevence sociálních deviací probíhá ve třech stupních:

- primární prevence – zde se pracuje se „zdravými“ jedinci, na které se působí, ať už v rámci školy, rodiny, atd., cílem je zabránit vzniku deviace u takového jedince
- sekundární prevence – cílem sekundární prevence je působení na takové jedince, kteří jsou ohrožení vznikem deviace, může se jednat o děti, které žijí ve špatných podmínkách (např. rodiče dětí kradou)
- terciární prevence – jedná se o práci s lidmi, u kterých se již určitá deviace projevila, podstatou terciární prevence je minimalizace škod a ochrana společnosti, tato prevence již zahrnuje také umístění deviantních lidí ve vězení či různých léčebnách⁹⁷

Sociální deviace je třeba brát jako běžný (ačkoliv nepřijatelný) jev v každé společnosti. Je třeba, aby si každý uvědomil závažnost takového jednání, a aby společnost nebyla stále tolerantnější k různým projevům deviace.

⁹⁶ ŘEZNÍČEK, M. *Systematická prevence sociálních deviací*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1994. s. 170.

⁹⁷ SKOPALOVÁ, J. *Vybrané kapitoly ze sociálních deviací*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2000. s. 31 – 34.

Závěr

V mé bakalářské práci jsem se pokusila obsáhnout problematiku sociálních deviací, zejména pak příčin a druhů tohoto jednání. Toto téma je velice široké, a tudíž informace zahrnuté v mé práci jsou vybrány zcela v závislosti na tom, co se mi jevilo jako nejdůležitější. Obsáhlost tohoto tématu by mohla být podnětem pro další a další práce směřované k této problematice.

Nicméně má práce obsahuje základní pojmy spojené s deviacemi, charakteristiku sociálních deviací a její koncepce. Velká část je věnována kapitolám *Sociologické teorie příčin sociálních deviací* a *Druhy sociálních deviací*. Malou kapitolu tvoří *Prevence*. Tato poslední kapitola by mohla být tématem samotné bakalářské práce, jelikož je též velice obsáhlým tématem. Nicméně pro mou práci nebyla tím hlavním, proto je tu zmíněna jen velice stručně.

V současné době nelze přehlédnout zprávy v médiích, které upozorňují na různé deviantní činy. Alarmujícím by mělo být, že pachateli bývají často také děti. Je třeba, aby společnost vzala na vědomí, že je nutné působit hlavně na děti a věnovat se jim, aby se situace brzy nestala neúnosnou.

Sociální deviace byly, jsou a budou součástí každé společnosti, důležité ovšem je chovat se tak, aby se nestaly právě hlavním znakem společenství lidí.

Seznam literatury

Monografické publikace

- BARTÁK, M., RYCHLÁ, R., VEBROVÁ, J. a kol. *Nový slovník cizích slov pro 21. století*. 1. vyd. Praha: Plot, 2008. 368 s. ISBN 978-80-86523-89-7.
- FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009, 218 s. ISBN 978-80-247-2781-3.
- GEIST, B. *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing, 1992. 647 s. ISBN 80-85605-28-7.
- GOLDMANN, R. *Vybrané kapitoly ze sociálních disciplín*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. 136 s. ISBN 80-244-0350-1.
- HRČKA, Michal. *Sociální deviace*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. 302 s. ISBN 80-85850-68-0.
- HRONCOVÁ, J., KRAUS, B. a kol. *Sociální patologie*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové, 2007. 325 s. ISBN 978-80-7041-896-3.
- CHMELÍK, J. a kol. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 201 s. ISBN 80-7178-739-6.
- KOCOURKOVÁ, J., KOUTEK, J. *Sebevražedné chování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 127 s. ISBN 80-7178-732-9.
- KOMENDA, A. *Sociální deviace: historická východiska a základní teoretické přístupy*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1999. 313 s. ISBN 80-244-0019-7.
- KREJČÍŘOVÁ, O., SKOPALOVÁ, J. *Deviace a sociální patologie: vybrané jevy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, 66 s. ISBN 978-80-244-1698-4.
- KRIEGELOVÁ, M. *Záměrné sebepoškozování v dětství a adolescenci*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2008. 174 s. ISBN 978-80-247-2333-4.
- KUBÁTOVÁ, H., ZNEBEJÁNEK, F. *Základy sociologie*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. 152 s. ISBN 978-80-244-1874-2.
- MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5.

- MUNKOVÁ, G. *Sociální deviace: (přehled sociologických teorií)*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2001. 134 s. ISBN 80-246-0279-2.
- NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost*. 3. vyd. Praha: Portál, 2007, 170 s. ISBN 978-80-7367-267-6.
- ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Sociálna patológia*. Bratislava: VEDA, 2000, 270 s. ISBN 80-224-0616-3.
- PRUNNER, P. *Psychologie gamblerství aneb Sázka na štěstí*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, 273 s. ISBN 978-80-7380-1.
- ŘEZNÍČEK, M. *Systematická prevence sociálních deviací*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1994. 190 s. ISBN 80-7066-933-0.
- SKOPALOVÁ, J. *Vybrané kapitoly ze sociálních deviací*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2000, 36 s. ISBN 80-244-0146-0.
- URBAN, L., DUBSKÝ, J. *Sociální deviace*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. 167 s. ISBN 978-80-7380-133-5.
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4. přepr. vyd. Praha: Portál, 2008. 870 s. ISBN 978-80-7367-414-4.
- VYKOPALOVÁ, H., *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*, 1. vyd., Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001, 154 s. ISBN 80-244-0337-4.
- ZÁŠKODNÁ, H. *Sociální deviace dětí a mládeže*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 1998, 94 s. ISBN 80-7042-519-9.

Příspěvky v monografických publikacích

- GOTTFREDSON, M., HIRSCHI, T. *A General Theory of Crime*. In KOMENDA, A. *Sociální deviace: Historická východiska a základní teoretické přístupy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1999. 313 s. ISBN 80-244-0019-7.
- EMERSON, J. *Gamblers*. In FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009, 218 s. ISBN 978-80-247-2781-3.
- FALTIN, M. *Delikvencia dětí a mladistvých*. In HRONCOVÁ, J., KRAUS, B. a kol. *Sociální patologie*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové, 2007. 328 s. ISBN 978-80-7041-896-3.

FISHER, S. *Etopedie v peniterciární praxi*. In FISHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2009, 218 s. ISBN 978-80-247-2781-3. 38.

HIRSCHI, T. *Causes of Delinquency*. In KOMENDA, A. *Sociální deviace: Historická východiska a základní teoretické přístupy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1999. 313 s. ISBN 80-244-0019-7.

KAPR, J. a kol. *Sociální deviace, sociologie nemoci a medicíny*. In URBAN, L., DUBSKÝ, J. *Sociální deviace*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. 167 s. ISBN 978-80-7380-133-5.

LION, J., R., SCHIENBERG, A., W. *Disorders of Impulse Control*. In FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009, 218 s. ISBN 978-80-247-2781-3.

MACKAY, J., ERIKSEN, M. *The Tobago atlas*. In FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009, 218 s. ISBN 978-80-247-2781-3.

MÜHLPACHR, P. *Sociální patologie*. In HRONCOVÁ, J., KRAUS, B. a kol. *Sociální patologie*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové, 2007. 328 s. ISBN 978-80-7041-896-3.

TASMAN, A., KAY, J., LIEBERMAN, J., A. (eds.). *Psychiatry*. In FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009, 218 s. ISBN 978-80-247-2781-3.

VORÁČEK, F. *Možnosti života: Otázky kolem sebevražd*. In URBAN, L., DUBSKÝ, J. *Sociální deviace*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. 168s. ISBN 978-80-7380-133-5.

Internetové zdroje

ČSÚ. *Sebevraždy v Česku: Oběšení, zastřelení, otravy a skoky z výšky*. [online].
Poslední aktualizace: 7. 6. 2010. [cit. 2011-02-26]. Dostupné na:
http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/prehled_clanku_prosinec_2009

ČSÚ. *Seznam základních generových pojmů: Genderové násilí* [online]. Poslední
aktualizace: 11. 2. 2009. [cit. 2011-02-26]. Dostupné na:
http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/gender_pojmy

Seznam příloh

Příloha č. 1

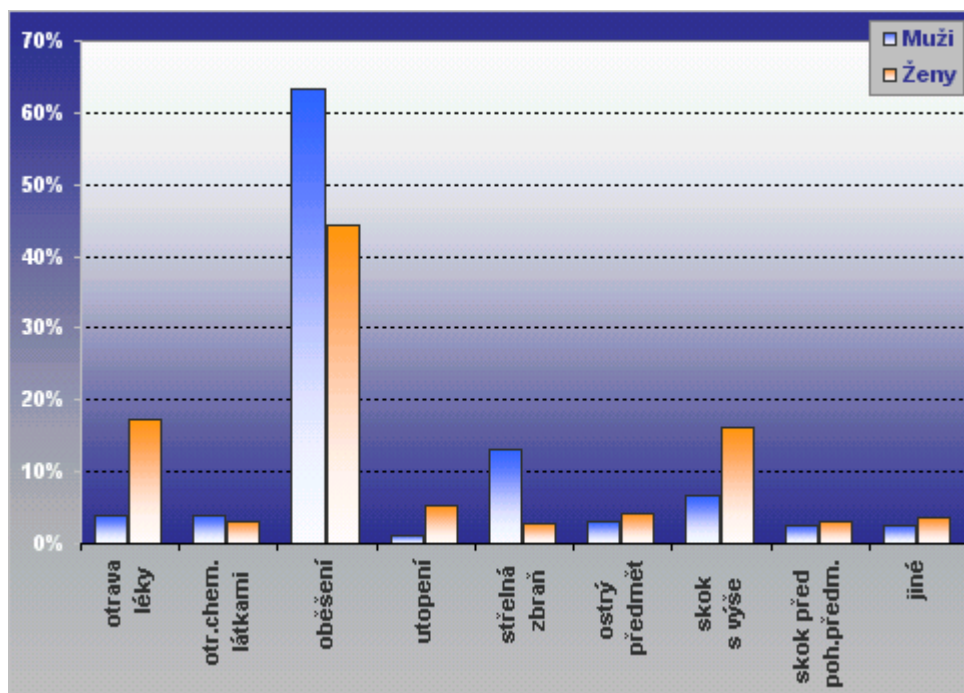
ANALÝZA: Metody používané při sebevražedném jednání: Sebevraždy podle způsobu provedení, Česká republika, 2000 – 2004 (v % z celkového počtu sebevražd) [online]. Poslední aktualizace: 15. 1. 2006. [cit. 2011 – 02 - 26]. Dostupné na: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku=&artclID=246&PHPSESSID=dccb9f08e8cd6c53567572514dcb43d1

Příloha č. 2

MLČOCH, Z. *Spotřeba alkoholu v ČR dlouhodobě stoupá* [online]. Poslední aktualizace: 15. 2. 2011. [cit. 2011 – 02 - 26]. Dostupné na: http://www.alkoholik.cz/zavislost/clanky_a_statistiky/spotreba_alkoholu_v_cr_dlouhodobe_stoupa.html

Příloha č. 1

Sebevraždy podle způsobu provedení, Česká republika, 2000-2004 (v % z celkového počtu sebevražd)

Příloha č. 2

MLČOCH, Z. Spotřeba alkoholu (15. 2. 2011)

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Andrea Šiborová
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Tomáš Kadlec
Rok obhajoby:	2011

Název práce:	Druhy a příčiny sociálních deviací
Název v angličtině:	Sorts and causes of social deviations
Anotace práce:	Bakalářská práce je zaměřena na druhy a příčiny sociálních deviací. V práci jsou uvedeny pojmy související s deviacemi. Dále je tu charakteristika sociálních deviací a základní koncepce. Důležité kapitoly tvoří Druhy sociálních deviací a Příčiny sociálních deviací. Poslední kapitola mé práce je věnována prevenci.
Klíčová slova:	Deviace, sociální, druhy, příčiny, sebevraždnost, kriminalita, delikvence, agresivita, násilí, závislost, sexuální deviace, sekta, prevence
Anotace v angličtině:	This bachelor work is centred on sorts and causes of social deviations. In my work there are terms related to deviations. Next there is characteristic of social deviations and basic conceptions. The chapters Sorts of social deviations and Causes of social deviations are very important chapters in my work. Last chapter of my work is dedicated to prevention.

Klíčová slova v angličtině:	Deviation, social, sorts, causes, suicidal tendencies, kriminality, delinquency, aggressiveness, violence, addiction, sexual deviation, sect, prevention
Přílohy vázané v práci:	Příloha č. 1: <i>ANALÝZA: Metody používané při sebevražedném jednání: Sebevraždy podle způsobu provedení</i>, Česká republika, 2000 – 2004 (v % z celkového počtu sebevražd) [online]. Poslední aktualizace: 15. 1. 2006. [cit. 2011 – 02 - 26]. Dostupné na: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku=&artclID=246&P_HPSESSID=dccb9f08e8cd6c53567572514dcb43d1 Příloha č. 2: MLČOCH, Z. <i>Spotřeba alkoholu v ČR dlouhodobě stoupá</i> [online]. Poslední aktualizace: 15. 2. 2011. [cit. 2011 – 02 – 26]. Dostupné na: http://www.alkoholik.cz/zavislost/clanky_a_statistiky/spotreba_al_koholu_v_cr_dlouhodobě_stoupa.html
Rozsah práce:	55 stran
Jazyk práce:	Čeština